

RĪGAS PEDAGOĢIJAS UN IZGLĪTĪBAS VADĪBAS AKADĒMIJA

Pedagoģijas fakultāte

Nepilna laika klātienes studijas

Pirmsskolas izglītības skolotājs

INGA RUDZĪTE

**Emocionālās atsaucības veidošanās jaunākā pirmsskolas
vecuma bērniem literāro darbu iepazīšanas procesā**

Kvalifikācijas darbs

Darba vadītājs

Mg. paed. lect. Vladislava Uršuļska

paraksts

Darba autors

Inga Rudzīte

paraksts

CĒSIS 2016

Anotācija

Darba autors – Inga Rudzīte

Darba vadītājs - Mg. paed. lect. Vladislava Uršuļska

Kvalifikācijas darba temats - Emocionālās atsaucības veidošanās jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem literāro darbu iepazīšanas procesā.

Kvalifikācijas darba mērķis ir pētīt jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu emocionālās atsaucības veidošanos literāro darbu iepazīšanas procesā. Lai to veiktu, tika izvirzīti uzdevumi – analizēt emociju būtību pedagogu un psihologu teorijās, izzināt emocionālās atsaucības veidošanās likumsakarības jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem un teorētiski un praktiski pētīt literāro darbu izmantošanas iespējas bērnu emocionālās atsaucības sekmēšanā.

Darba sākumā tiek izvirzīta hipotēze, ka literārie darbi sekmē jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu emocionālās atsaucības veidošanos, ja tiek atlasīti atbilstoši bērna attīstības pakāpei, pieredzei, konkrētai situācijai un darba procesā tiek radīta pozitīva pedagoģiskā vide.

Kvalifikācijas darba pētījumā tiek izmantota teorētiskā metode, analizējot pedagoģisko literatūru pētāmās problēmas skatījumā un empīriskās metodes, kas ietver sevī bērnu un situācijas novērošanu, sarunu analizēšanu, iegūto rezultātu analīzi.

Literārie darbi sekmē emocionālās atsaucības veidošanos jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem. Emocijām bērna dzīvē ir liela loma, jo uz tām balstās bērna uzvedība, tā aktivizē un organizē bērna uztveri, uzmanību, atmiņu, iztēli, domāšanu un runu. Aizraujoša literārā darba piedāvāšana bērniem atraisa ne tikai emocionālu atsaucību un rotaļīgumu, bet arī mazina stresu. Pedagoģiskā pētījuma laikā atklājās, ka literāro darbu izmantošana integrētajās rotaļnodarbībās rada nepiespiestu un vieglu pedagoģisku vidi.

Saturs

Ievads	4
1. Emociju būtība pedagogu un psihologu skatījumā.....	6
1.1. Emociju vispārīgs raksturojums.....	6
1.2. Emocionālās atsaucības veidošanās jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem.....	10
1.3. Jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu psihiskās attīstības raksturojums pētāmās problēmas skatījumā.....	16
1.4. Literārie darbi – līdzeklis bērnu emocionālās atsaucības sekmēšanai	23
2. Literāro darbu izmantošana bērnu emocionālās atsaucības sekmēšanā	31
2.1. Pētījuma metodoloģiskais pamatojums	31
2.2. Pētāmās grupas raksturojums.....	32
2.3. Praktiskais darbs ar bērniem	35
Secinājumi	46
Literatūras un avotu saraksts	47
Pielikumi	50

Ievads

„BĒRNA pasaulē...ir laiks. Ir laiks, lai kaut ko izdarītu pats savām rokām...pat ja tas aizņem ilgāku laiku... pat ja neizdodas nevainojami.

BĒRNA pasaulē...ir pārlicība un pašapziņa.

BĒRNA pasaulē...ir drošība. Drošība naktslampiņas gaismā. Drošība vecāku rokās.

BĒRNA pasaulē...ir skaistums. Skaistums nepareizi izrunātos vārdos. Skaistums vasarraibumainos degunos un zālē nošmulētās pēdās.

BĒRNA pasaulē...ir mierinājums. Mierinājums mammas matu smaržā. Mierinājums īpašajā pidžamā lai gan tā nu jau ir divus izmērus par mazu. Mierinājums noplukušajā lācītī, kurš čuč tev pie vaiga.

BĒRNA pasaulē...ir bezgalīga piedošana. Trūkumi netiek ievēroti.

BĒRNA pasaulē...nav vajadzības steigties. Vienmēr ir cerība. Mīlestība ir neizsmēļama. Un pasaule no šejienes izskatās skaista” (Steforda, 2016, 143 – 144).

Šīs R. M. Stefordas rindas ir izvēlētas apzināti, jo tās sasaucas ar kvalifikācijas darba tēmu. Atvēli laiku savam bērnam, atvēli laiku, lai bērns var iemācīties pašas vienkāršākās lietas, kuras nepieciešamas viņa eksistencei, izaugsmei, pilnvērtīgai dzīvei. Esi kopā ar bērnu gan emocionāli, gan fiziski.

Bērns piedzimst ar potenciālu spēju veidot emocionālus kontaktus. Emocionālais kontakts vienmēr ir divpusīgs. Dz. Meikšāne atzīst, ka liela nozīme ir bērna emocionālas pieredzes organizēšanai, radot situācijas, kurās izraisās pārdzīvojums (Meikšāne, 1998, 50).

J. Kupčs uzskata, ka viens no galvenajiem personībai pieejamajiem izzināšanas paņēmieniem ir saskarsme, jo tikai ar tās palīdzību, atdarinot citus sabiedrības locekļus, bērns iemācās saprast sabiedrību un līdz ar to arī pats sevi. Cilvēks saskarsmē tiek iesaistīts ar pirmo elpas vilcienu, atrodoties līdzās mātei. Saskarsme turpinās ģimenē ar citiem ģimenes locekļiem, pirmsskolas iestādē ar pirmsskolas pedagogu un bērniem, vēlāk skolā, studiju laikā un profesionālajās gaitās. Bieži vien tieši saskarsme ir „tramplīns” personības pašnoteiksmi domās un darbos (Kupčs, 1997, 7).

Ir novērots, ka daudzi vecāki un pedagogi bieži vien par galveno dzīvē uzskata rakstītprasmi, lasītprasmi un matemātiskās prasmes. Tas, kā bērni iekļaujas jaunajā vidē, kā veidojas viņu attiecības ar citiem, kā viņi spēj parūpēties paši par sevi, paliek otrajā plānā. Autore piekrīt V. Bahas atziņai, ka lasīt un rakstīt prasmes noteiktā vecumā iemācās katrs bērns, taču neveiksmīga saskarsmes pieredze bērnībā var radīt nedrošības izjūtu, neticību sev, kas var saglabāties visā turpmākajā dzīvē (Baha, 2008, 3) un J. Kupča rakstītajam, ka emocionālajam kontaktam bieži vien ir izšķiroša nozīme saskarsmes sākumposmā (Kupčs, 1997, 52). Liela loma

saskarsmes procesā ir balss tembram, intonācijai, smaidam, emocionālajai atsaucībai, empātijai. Emociju nozīmi mācību un audzināšanas procesā nav iespējams pārvērtēt. Zināšanu apguvi integrētajās rotaļnodarbībās pirmsskolas izglītības iestādē būtiski ietekmē saskarsme, psiholoģiskais klimats un emocionālais tonuss.

Literatūras uzdevums pirmsskolā ir iepazīstināt bērnus ar pasauli, ar dabu, ar attiecībām un attieksmēm starp cilvēkiem. Tā veicina aktīvu bērna darbību. Ar literatūru bērns gūst priekšstatu par tēlainiem izteiksmes līdzekļiem, māksliniecisko valodu. Valodas ritms un tēlainība, salīdzinājumi un vārdu spēles ir kā literāra rotaļa bērnam, kas sniedz estētisku baudījumu un rosina bērnu izlēli un fantāzijas.

Pētījuma objekts - Literārie darbi pedagoģiskajā procesā pirmsskolā.

Pētījuma priekšmets – Emocionālās atsaucības veidošanās jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem.

Pētījuma mērķis – Pētīt jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu emocionālās atsaucības veidošanos literāro darbu iepazīšanas procesā.

Pētījuma hipotēze - Literārie darbi sekmē jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu emocionālās atsaucības veidošanos, ja:

- ✓ tie tiek atlasīti atbilstoši bērna attīstības pakāpei, pieredzei, konkrētai situācijai;
- ✓ tiek radīta pozitīva pedagoģiskā vide.

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt emociju būtību pedagogu un psihologu teorijās.
2. Izzināt emocionālās atsaucības veidošanās likumsakarības jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem.
3. Teorētiski un praktiski pētīt literāro darbu izmantošanas iespējas bērnu emocionālās atsaucības sekmēšanā.

Pētījuma metodes:

- ✓ Teorētiskā metode - literatūras analīze.
- ✓ Empīriskā metode - novērošana, sarunas, iegūto rezultātu analīze.

Pētījuma bāze:

Siguldas pilsētas pirmsskolas izglītības iestāde „X”.

1. Emociju būtība pedagogu un psihologu skatījumā

1.1. Emociju vispārīgs raksturojums

Cilvēks pasauli uztver visā tās dažādībā, vienlaicīgi izrādot savu attieksmi pret noteiktiem dzīves faktiem. Bērna dzīve nav iedomājama bez emocijām un jūtām. Mēs nevaram iztikt bez prieka, dusmām, bez mīlestības un naida. Cilvēkam ir pastāvīga vajadzība pēc pārdzīvojumiem un emocionālās piesātināmības. Šeit svarīgs ir nosacījums – lai būtu emocionāla piesātinātība, nepieciešami ne tikai pozitīvie pārdzīvojumi, bet arī negatīvie – ciešanas, neapmierinātība. Cilvēkā nepārtraukti mijās pozitīvās emocijas ar negatīvajām. Tās negatīvās palīdz mums izcelt un novērtēt labās emocijas, jo kā gan citādāk mēs spētu novērtēt pozitīvo, ja nebūtu negatīvā. Emocijas un jūtas, tāpat kā citi psihiskie procesi, ir reālās pasaules dažādas atainojuma formas. Atšķirībā no izziņas procesiem, kas apkārtējo īstenību atspoguļo tēlos, sajūtās, jēdzienos un domās, emocijas un jūtas objektīvo realitāti atspoguļo pārdzīvojumos. Tajos izpaužas bērna subjektīvā attieksme. Vieni priekšmeti un parādības iepriecina, citi sarūgtina, bet vēl citi atstāj vienaldzīgu. Kas tad ir emocijas un kas jūtas? Būtiski nejaukt emocijas ar jūtām. Jūtas ir relatīvi noturīgs un pastāvīgs pārdzīvojums, bet emocijas ir kā atbilde uz konkrētu situāciju. Protams, jūtas un emocijas ir cieši savstarpēji saistītas.

Ošo norāda, ka emocijas nevar būt pastāvīgas. Tāpēc tās arī dēvē – „emotions”; šis vārds nāk no vārda „motion” – kustība. Tās pāriet, tāpat tās ir emocijas. Tu nepārtraukti pārej no vienas emocijas uz otru (Ošo, 2012, 16). Vienu brīdi cilvēks ir skumjš, citubrīd laimīgs; mirkli mīlošs, bet nākamajā – naidīgs.

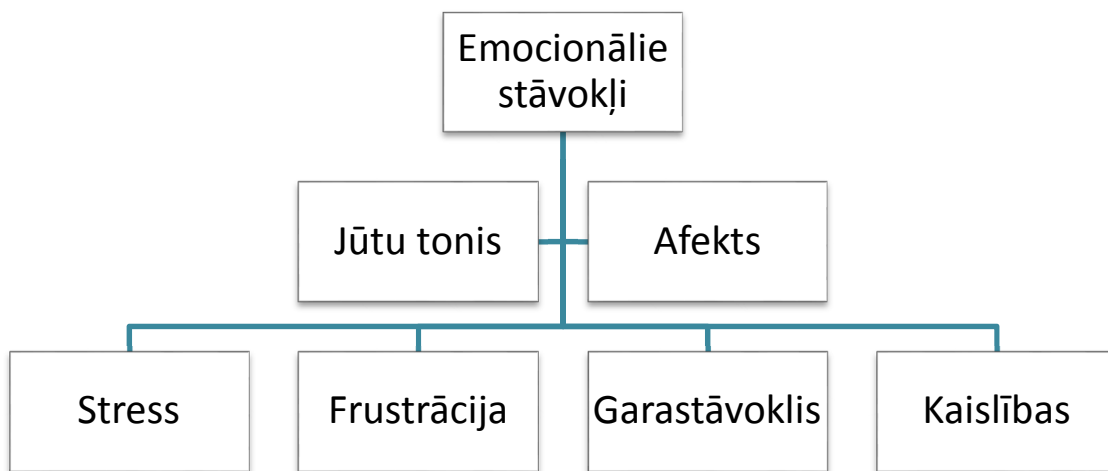
Cilvēks dzīvo priekšmetu un parādību pasaulē, ko sabiedrība savā attīstības gaitā aizvien vairāk uzkrāj un paplašina. Cilvēkam ir ne tikai vesela zināšanu sistēma par apkārtējo pasauli, bet arī izveidojušos sakaru ar šo pasauli subjektīva vērtēšanas sistēma. A. Vorobjovs norāda, ka cilvēka subjektīvo pasaules vērtēšanas sistēmu sauc par jūtām. Jūtu priekšmets var būt jebkura lieta vai parādība. Tajos gadījumos, kad cilvēks tieši tiek ar jūtu priekšmetu, viņā aktualizējas sakaru ar šo priekšmetu subjektīvais vērtējums, tas ir, notiek jūtu pārdzīvošanas process. Sakaru ar jūtu priekšmetu subjektīvo vērtējumu aktualizācijas procesu sauc par emocijām (Vorobjovs, 2000, 143). Emocijas un jūtas parādās cilvēka apmierinātībā vai neapmierinātībā ar savu uzvedību, rīcību, izturēšanos, darbību.

Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā emocijas ir definētas kā neiropsihiskās pašregulācijas komplekss, reakcija uz iekšējiem un ārējiem kairinājumiem, uzbudinājums, kas izpaužas specifiskā, samērā īslaicīgā pārdzīvojumā un reaģēšanā dažādās situācijās, patikā un

nepatikā, priekā, bailēs, pārsteigumā, atspoguļojas mīmikā, žestos, valodā un tml. (Pedagoģijas terminu skaidrošajā vārdnīca, 2000, 48).

Emocijas nevar pastāvēt ārpus cilvēka apziņas un darbības. D. Goulmens uzsver, ka būtībā visas emocijas ir nervu impulsi, kas mūs mudina rīkoties, tūlītējas darbības plāni problēmsituāciju risināšanai, kurus izstrādāt esam iemācījušies evolūcijas gaitā (Goulmens, 2001, 24). Emociju un jūtu savdabību nosaka dažādi komponenti – vajadzības, motīvi, centieni, nodomi, cilvēka gribas un rakstura īpatnības. Izmainoties kādam no šiem komponentiem, mainās attieksme pret vajadzību priekšmetu. Tāpēc psiholoģijā par emocijām sauc jebkurus pārdzīvojumus, kuri norisinās dažādos līmeņos un izpaužas dažādās formās.

Cilvēka dzīvē liela nozīme ir emocionālajiem stāvokļiem, jo tie nosaka cilvēka psihisko darbību un izpaužas dažādos noskaņojumos un afektīvos stāvokļos. Atkarībā no tā, kas izraisa emocionālo reakciju, kā arī faktoriem – temperaments, raksturs, apkārtējā vide, situācija, cilvēka emocijas norit ar dažādu pārdzīvojuma spēku un intensitāti. A. Vorobjovs raksta, ka, atkarībā no pārdzīvojuma spēka un intensitātes, jūtas var izpausties dažādos emocionālos stāvokļos (sk. 1. attēlu).

1.attēls. Emocionālie stāvokļi (Vorobjovs, 2000, 147- 149)

Emocionālajos stāvokļos atklājas cilvēkam raksturīgākās izturēšanās īpatnības un neraksturīgi psihiskie ieradumi.

Jūtu tonis izpaužas kā pozitīvo vai negatīvo emociju pārsvars, tāpēc cilvēkus iedala optimistos un pesimistos. Afekts ir brāzmais un īslaicīgs emocionāls pārdzīvojums, kas attīstās kritiskās situācijās un izpaužas ārēji manāmās fizioloģisko procesu un kustību reakciju izmaiņās (cilvēks bālē, sarkst, raud). Stress ir jūtu pārdzīvojuma forma, kas ietver samērā plašu cilvēka

emocionālo stāvokļu loku, ko izsauc kairinātāji – stresori. Frustrācija ir ilgstošs emocionāls stāvoklis ar negatīvu emociju pārsvaru. Parasti frustrācijas stāvoklī rodas trauksmes, izmisuma, dusmu izjūtas. Ja mērķis ir ļoti nozīmīgs, un šķērslis ļoti liels, frustrācija var izpausties kā agresija. Kaislības ir spēcīgs, noturīgs emocionāls stāvoklis ar pozitīvu emociju pārsvaru attiecībā uz kaislību priekšmetu, uz kuru virzīta cilvēka aktivitāte. Garastāvoklis ir ilgstošs, noturīgs, ne sevišķi intensīvs emocionāls stāvoklis. Tā ir reakcija uz laika ziņā attālinātiem cilvēka dzīves plāniem. Ja garastāvokļa cēloņi ir apzināti, tie izpaužas kā garlaicība, skumjas, bailes, prieks, sajūsma.

Emocijas galvenokārt ir atkarīgas no centrālās nervu sistēmas īpatnībām, kas nosaka cilvēka temperamentu. Viena no temperamentu raksturojošām komponentēm ir emocionalitāte. Cilvēkus iedala emocionāli noturīgos un emocionāli nenoturīgos. Noturīgie ir savaldīgi un māk kontrolēt savas izjūtas. Turpretim, emocionāli nenoturīgie cilvēki ir nesavaldīgi un atklāti izrāda savus pārdzīvojumus. Emociju izpausme ir atkarīga arī no audzināšanas, vispār pieņemtajiem pieklājības noteikumiem, dzīves pieredzes un cilvēka ieradumiem. Emocijas organismā izraisa gan subjektīvas, gan objektīvas izmaiņas. Subjektīvā komponente ir mūsu emocionālais pārdzīvojums, kuru nav iespējams objektīvi novērtēt vai izmērīt. Objektīvo komponenti var novērtēt, un tā sastāv no organisma veģetatīvajām reakcijām un somatiskajām izpausmēm.

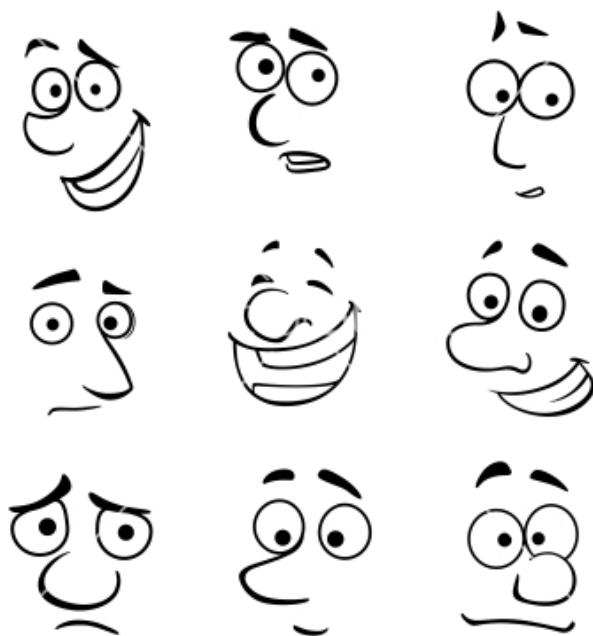
R. Teilore raksta - svarīgi ir atcerēties, ka „labas” emocijas var radīt arī dažas negatīvas izjūtas, un otrādi. Cēlonis var būt audzināšana vai pieredze, taču tas ir absolūti normali un nereti liecina par cilvēka agrākās dzīves notikumiem. Grāmatas „Pārveido sevi” autore izdala 20 emocijas – apmierināts, atraidīts, atzīts, brīvs, cerību pilns, dusmīgs, gatavs aizsargāties, intīms, izmisīgs, konkurējošs, mazvērtīgs, mīlošs, nobijies, noraizējies, paļāvīgs, priecīgs, savaldzināts, vainīgs, vientuļš (Teilore, 2002, 90).

Neatņemama emociju sastāvdaļa ir pieskārieni. Jau no paša piedzimšanas brīža cilvēkam ir nepieciešami apskāvieni un glāsti, un ne tikai, lai cilvēks (bērns) izjustu drošību un labsajūtu, bet arī lai apzinātos sava ķermeņa robežas. Bērnam pieaugot un kļūstot vecākam, apskāvieni un pieskārieni vairāk saistās ar intīmām attiecībām, taču joprojām viņš vēlas saņemt metaforiskus glāstošos pieskārienus kā sociālajā dzīvē, tā arī darbā. Ja pašos pamatos šo pieskārienu trūkst, tas var novest pie neieinteresētas attieksmes. Pieskārieni var būt atzinības izteikšana vai bioloģiska nepieciešamība. Bez tam pieskārieni var būt pozitīvi – dzīvi un izaugsmi rosinoši, ļaujot cilvēkam sajust, ka viss ir kārtībā ar pašu un apkārtējiem un negatīvi – dzīvi un izaugsmi traucējoši, liekot cilvēkam sajust, ka ne viss ir kārtībā ar pašu un apkārtējiem. Pieskārieni tiek nodoti un uztverti ar dzirdi – vārdi, kurus mēs sakām viens otram, mūzikas skaņas, dziedāšana, balss tonis (dusmīgs, draudzīgs utt.); ar redzi – sejas izteiksme, žestikulācija, poza, caur

rakstītiem komentāriem; ar tausti – rokas spiedienu, turēšana, sišana; ar garšu un smaržu – caur ēdienu un dzērienu, smaržas, tabaka (Teilore, 2002, 93 – 96).

Interesantā un sarežģītā cilvēku emociju pasaule aizvien vairāk saista pētnieku uzmanību. Ir radies jauns virziens – emociju valodas pētīšana, kas izzina cilvēka spēju nodot informāciju par emocionālo stāvokli. Runātspēja ir viena no neparastākajām un cilvēciskākajām spējām. V. Morozovs jautā, vai nav apbrīnojami, ka akustiskais vilnis, kuru radījusi cilvēka balss, ietver visas viņa domu un jūtu nianšes, sasniedz otra cilvēka dzirdi un tūdaļ visas šīs domas un jūtas kļūst zināmas otram cilvēkam, viņš apjēdz un izprot to apslēpto saturu un nozīmi? Runājot cilvēks ar skaņas palīdzību nodod informāciju – emocijas. Uzskata, ka cilvēka spēja ar balss palīdzību paust emocijas ir senāka nekā vārdiskā runa. Jau ilgi pirms runāšanas apgušanas bērns lieliski prot sazināties ar apkārtējiem, izmantojot emociju valodu (Morozovs, 1987, 159 – 161). Prieks, skumjas, bēdas, dusmas, bailes – šīs jūtas viņa balsī atšķir ne tikai jutīgā mātes auss, bet jebkura cilvēka dzirde. Jau agrā bērnībā cilvēks ne tikai pauž savas emocijas, bet arī lieliski saprot pieaugušo cilvēku emocionālo intonāciju. Apguvis runāšanas, bērns emocijas izsaka vārdos, piemēram, „man bail” vai „esmu ļoti priecīgs”. Tomēr par visspilgtāko emociju izteikšanas veidu tiek uzskatīta dziedāšana – „emocionālā runa”. V. Morozovs to nosauc par emocionālu skaņu gleznu – emocionālo dzirdi.

Vispilnīgāk un visspilgtāk emocijas izpaužas cilvēka sejā. Katrai emocijai ir sava mīmika. Pateicoties mīmikai, ķermeņa kustībām, runas emocionālajam komponentam, mēs uzzinām par citu pārdzīvojumiem, iejūtamies tajos un atbilstoši veidojam savas attiecības ar apkārtējiem (sk. 2. attēlu).

2. attēls. Mīmika

Pie negatīviem pārdzīvojumiem mēs pieskaitām: neapmierinātību, bēdas, ilgas, skumjas, garlaicību, izmisumu, šausmas, vilšanos un vēl citus. Ikdienas saskaroties ar cilvēkiem, bieži rodas negatīvas emocijas aizvainojošas izturēšanās, naidīgas attieksmes vai aizskarošu vārdu dēļ. Bieži izjūtam kauna vai sirdsapziņas pārmetumu sajūtu. Tas atstāj sekas cilvēka psihē, īpaši ja viņš neprot pārvarēt šos negatīvos pārdzīvojumus. Kā atzīmē Ošo, pat negatīvās emocijas ir labas, ja tās ir īstas. Ja tās ir īstas, pats to īstums tās pamazām pārveido. Tās kļūst arvien pozitīvākas, un pienāk brīdis, kad viss pozitīvais un negatīvais izgaist (Ošo, 2012, 25).

P.Dako atzīmē, ka emocionalitāte ir ikvienas cilvēciskas būtnes fundamentāla un normāla īpašība. Tā dod iespēju reaģēt uz visiem iekšējiem un ārējiem kairinātājiem. Viņš uzskata, ka emocionalitāte ir elementāra reakcija, ko izraisa piepešas un momentālas pārmaiņas. Emocionalitāte izpaužas plašās reakcijās – psiholoģiskās, fizioloģiskās, neiroloģiskās, muskulārās un ekspresīvās, jo izteiksme – ekspresija ir atkarīga no muskuļu spēles (Dako, 1999, 78 – 79).

Iepazīstoties ar pedagogu, psihologu izteikumiem par emocijām, autore secina, ka veids, kā uzturēt labu psihisko stāvokli, lielā mērā tas atkarīgs no paša cilvēka. Viens no nosacījumiem, lai neieslīgtu smagos emocionālos pārdzīvojumos, ir svarīgi censties apmierināt savas vajadzības. Emocionāls komforts iespējams, ja cilvēks gūst to, kas viņam ir nepieciešams. Svarīga nozīme ir darbam, kurā cilvēks jūtas ieinteresēts, kurš viņu aizrauj un sniedz gandarījumu.

Katram cilvēkam ir atļauts gan priecāties, gan bēdāties, un neviens mums nevar to aizliegt. Darba autore ir pārliecināta, ka bez emocijām mums būtu ļoti garlaicīga dzīve, tieši emocijas padara to tik interesantu. Emocijas bagātina mūsu dzīvi, mūs pašus. Mēs izrādām savas emocijas, jo slēpt tās ir neizsakāmi grūti, pat neiespējami. Tikai jābūt uzmanīgiem tās izrādot, neapdomīgi izrādītas emocijas var radīt kļūdainu priekšstatu par cilvēku. Taču tās arī nedrīkst paturēt sevī. Emocijas tāpat kā pārējie psihiskie procesi atspoguļo īstenību, tikai dara to pārdzīvojumu formā. Nozīmīga ir pozitīva attieksme pret dzīvi un notiekošo. Jāmāk iepriecināt gan sevi, gan citus. Nepieciešama māksla valdīt un kontrolēt savas emocijas. Dzīve bez emocijām ir tikpat neiedomājama, kā dzīve bez sajūtām.

1.2. Emocionālās atsaucības veidošanās jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem

Pirmsskolas vecums ir ļoti svarīgs laiks bērna personības attīstībā, jo notiek būtiskas izmaiņas gan bērna fiziskajā līmenī, gan prāta un jūtu pasaulē. Bērnu attīstībā ir kopējas tendences, bet katram bērnam ir savs individuāls attīstības temps, kas atkarīgs gan no

funkcionālās attīstības faktoriem, gan vides, gan sociālās pieredzes. Agrīnajā vecumā veidojas personības kodols. Pirmsskolas izglītības procesā, iepazīstot apkārtējo pasauli, bērns fiziski, garīgi un emocionāli attīstās un pilnveidojas, apgūst jaunas zināšanas un prasmes, veido attieksmes, gūst pieredzi komunikācijā ar vienaudžiem un pieaugušajiem.

Kā raksta D. Lieģeniece, pirmsskolas vecumā jāveido bērna spēja just līdzīgi gan cilvēku, gan dzīvnieku ciešanām, prasme priecāties par savu un citu cilvēku labu darbu, par labā uzvaru, par taisnīgumu – tāpat jāizkopj emocionālā atsauce (Lieģeniece, 1992, 26). Bērna ētiskās izaugsmes pamats ir jūtu sfēras attīstība. Jūtas pauž īpašu cilvēka attieksmi pret parādībām. Īpašu jūtu grupu veido tikumiskās, estētiskās un intelektuālās jūtas. Tās rodas un attīstās bērnības laikā sociālo apstākļu un audzināšanas rezultātā. Jaunākā pirmsskolas vecuma bērni ir spējīgi izjust pieķeršanos pieaugušajam un iekšēji atbildēt uz viņa maigumu, mīlestību un rūpēm. Pirmsskolas vecums ir īpaši sensitīvs ētiskās vērtīborientācijas veidošanai, lai radītu attieksmi pret sevi, citiem, lietu pasauli, dabu, darbu utt. (Lieģeniece, 1992, 3).

Pozitīvi emocionālie stāvokļi rada pamatu bērna labvēlīgai attieksmei pret citiem, dabu, veido gatavību saskarsmei ar citiem. Tieši bērnības laiks ir viens efektīvākajiem posmiem jūtu veidošanas attīstībai, nokavētais turpmākajos dzīves gados vairs nav atgūstams. Jaunākā pirmsskolas vecuma bērni vispēcīgāk attīstās gan garīgi, gan fiziski. Bērnā veidojas ne tikai psihiskās īpašības, kas nosaka viņa uzvedību, attieksmi pret apkārtējo vidi, bet arī psihiskās kvalitātes, kuras izpaužas kā runa, tēlainā domāšana.

D. Lieģeniece norāda, ka pirmsskolas vecums ir īpaši sensitīvs jūtu sfēras attīstībai, bērna dvēseles „līdzskanējumam” citu priekiem un bēdām. Jūtas, emocijas un pārdzīvojumi, izraisot bērna vajadzības, var kļūt par bērna uzvedības motīviem. Savukārt darbība pastiprina jūtas un motīvus. Bērnu raksturo ārkartīga emocionalitāte, spēja emocionāli uztvert apkārtējo pasauli, ja tiek nodrošināta „barība” jutekļiem (Lieģeniece, 1992, 19). Grāmatā „Bērna valoda jaunradē un rotaļās” emocionalitāte tiek definēta kā spēja ātri, dziļi pārdzīvot, just; to raksturo jūtu, pārdzīvojumu dziļums, līdzjūtīgums, jūtu izpauze uzvedībā, tostarp valodā (Freiberģa, Dzintere, Augstkalne, 2009, 225). Jūtas savukārt ir personības īpašības, attieksmes pret kādu parādību, cilvēkiem; veidojas emocionālu procesu un stāvokļu rezultātā (Svence, 1999, 41).

Bērni redz pieaugušo darbus un uzsūc redzēto. Empātiju un līdzcietību var iemācīties. Arī jaunākā pirmsskolas vecuma bērns grib palīdzēt radošam draugam, grib viņu apķert un samīļot. Katrā bērnā ir kaut kas labs, ko viņš var attīstīt, un nav svarīgi, cik daudz laika tas prasīs. Spēja saskatīt bērnā stiprās puses un koncentrēties uz labo, pieaugušais neiedomājami spēcīgi ietekmē bērna emocionālo dzīvi. Pateicība ir viens no līdzekļiem, kas palīdz bērnam iemācīties saskatīt dzīvē pozitīvo. Ejot pastaigā kopā ar bērnu un ieraugot pļavā taureni vai krāšņu ziedu, ir svarīgi izrādīt emocijas – pārsteigumu, prieku, pateicību par šādu dabas skaistumu. Bērni

mākslīgi nenošķir garīgo pasauli no materiālās. Bēnam visa dzīve ir viens veselums, tāpēc pateicības spēks mainīs bērna dzīvi, ievirzot to pozitīvu emociju veselumā. Arī piedošanai bērna emocionālajā attīstībā ir vērā ņemama vieta. Piedošanu var pielīdzināt žēlsirdībai. Būt žēlsirdīgam nozīmē piedot un mīlēt kādu pat tad, ja kāds ir nodarījis pāri. Piedošanu var mācīt izmantojot mazus stāstiņus no dzīves situācijām vai dzejas rindām. Ļ. Vigotskis raksta, ka bērnu emocionālā iztēle veidojas pakāpeniski. Vispirms bērns piedzīvo kāda notikuma faktu un vēlāk to interpretē savā izpratnē, balstoties uz savu pieredzi (Виготский, 1997, 7). Savu dzīves pieredzi bērns izspēlē rotaļās. Bērna fantāzijas iespējas ir lielākas par domāšanas iespējām.

Pirmsskolas vecuma bērnu psihofizioloģiskās īpatnības paver plašas iespējas bērnu personības attīstībai dažādos darbības veidos. Šī vecuma bērni ārti uztver un viegli iegaumē. Kā raksta D. Dzintere, ļoti daudzas uztvertās parādības kļūst par bērna jūtu, spraigas uzmanības, atdarināšanas un pārdomu objektu. Tomēr bērnuniecīgā dzīves pieredze, emocionalitāte un neprasme pareizi novērtēt situāciju, ir par iemeslu tam, ka viņi nespēj atšķirt sliktu no labā. Tāpēc ir ļoti svarīgi, lai pedagogs kļūtu viņiem par atdarināšanas cienīgu cilvēku, lai viņš mērķtiecīgi, bet iekļūstīgi organizētu bērnu tikumisko uzvedību dažādos darbības veidos. Autore piekrīt, ka pedagogam integretās rotaļnodarbības laikā ir svarīgs ne tikai vērtējums (pareizi vai nepareizi), bet viņa emocionālā attieksme pret bērnu.

Arī I. Freiberga grāmatā "Bērns mācās izzināt pasauli" raksta, ka emocijas ir nozīmīgs mācīšanās procesa elements. Pārdzīvojumu maiņa un dažādība rada interesi, kas sākotnēji ir ziņkārtība, taču šis sākotnējais ieinteresētības stāvoklis, kas saistīts ar pozitīvām emocijām, pakāpeniski veido zinātkāri. Pozitīvs emocionāls pārdzīvojums mācīšanās procesu bagātina un veicina. Pozitīvas emocijas - prieks, gandarījums par savu varēšanu, par savu līdzdalību, pārsteigums – paātrina elektrisko impulsu pāreju neironu sinapsēs – iezīmējas jaunas informācijas taciņas, tās sasaistās ar jau esošo informāciju (Freiberga, 2007, 14). Darba autore secina, ka pozitīvs emocionāls pārdzīvojums palīdz bērnam informāciju ne tikai uztvert, bet arī dziļāk saglabāt atmiņā. Savukārt negatīvas emocijas un pārdzīvojumi, neapmierinātas bioloģiskās vajadzības informācijas uztveri un saglabāšanu atmiņā bloķē.

D. Goulmens raksta, ka jau jaunākā pirmsskolas vecuma bērni pamana, ka viņu emocijas atšķiras no citu emocijām, un viņi apzinās sevi kā atsevišķu būtni. Bērns daudz jūtīgāk uztver pazīmes, kas liecina par otra patiesajām jūtām. Jau no agras bērnības bērnam piemīt empātijas spēja - spēja paralēli pārdzīvot tās emocijas, kuras izjūt otrs, it kā iekļūstot otra subjektīvajā jūtu pasaulē (Krūmiņa, skatīts 06.09.2016). Lai veicinātu bērnos empātiju pedagogiem un vecākiem ir svarīgi parādīt gādību un empātiju gan savstarpējās attiecībās, gan attiecībās ar pārējiem. Cilvēki ar pazeminātu empātijas līmeni parasti ir noslēgti, vairāk agresīvi un ne tik veiksmīgi. Savukārt empātiskie ir komunikabli un emocionāli. Cilvēkiem ir svarīgi būt empātiskiem, jo tikai

caur šādu spēju cilvēks var justies harmoniskāks attiecībās ar citiem, draudzēties, būt kopā, saprast sevi un citus.

Lai iegūtu starppersonu saskarsmes spēju, bērniem vispirms ir jāiemācās apvaldīt savas jūtas. Bērni iemācās būt pacietīgi. D. Goulmens atzīmē, ka laikā, kas bērns ir apguvis pašsavaldīšanos un empātiju, nobriest arī cilvēciskās saskarsmes iemaņas (Goulmens, 2001, 174). Labi apgūtas savstarpējās saskarsmes iemaņas ļauj ievirzīt vēlamā pozitīvā gultnē sarunas, iedvesmot rotaļnodarbībai, ļauj nodibināt lieliskas attiecības.

Pieaugušo un bērnu savstarpējās attiecības mainās atkarībā no bērna vecuma. Jaunākajā pirmsskolas vecumā darbs un rotaļa attīstās tiešā pedagoga vadībā un galvenais sabiedriskās pieredzes apguves veids ir pieaugušo atdarināšana. D. Dzintere atzīst, ka vispozitīvākais savstarpējo attiecību veids ir pieaugušā iejūtība, emocionāla iedarbība uz bērnu. Tāda attieksme paaugstina bērna iniciatīvu, un tai ir liela nozīme bērna pozitīvo iezīmju veidošanā (Dzintere, 1984, 76). Ja bērnam ar pedagogu ir izveidojušās labas attiecības, viņš uzticās pedagogam, jūt morālu atbalstu, tad bērns drošāk, pārliecinošāk un ātrāk iekļaujas dažādos darbības veidos. Savukārt pedagoga vienaldzība vai negatīva attieksme pazemina bērna sociālo aktivitāti. Sen ir atzīta patiesība, ka pirmsskolas pedagogam pašam ir jābūt tādām, kādu viņš grib izaudzināt savu audzēkni. Autore piekrīt D. Dzinteres viedoklim, ka nevienā citā profesijā personībai, viņa raksturam, pārliecībai, attieksmei pret citiem cilvēkiem nav tik liela nozīme kā pedagoga profesijā. Noteicoša nozīme integrēto rotaļnodarbību vadīšanā ir pedagoga profesionālajai meistarībai, viņa zināšanām, pedagoģiskajām prasmēm, nemitīgai sevis pilnveidošanai, emocionālajam stāvoklim.

Emocionālajā kontaktā ļoti svarīgas ir sarunas. Tās dod iespēju dziļāk iepazīt bērnu uzvedības motīvus rotaļnodarbībā. Gatavojoties sarunām ar bērniem, ļoti svarīgi pedagogam pārdomāt tās mērķi, aptuvenos jautājumus. Sarunās obligāts ir acu kontakts, kas ļauj sarunu biedram justies īpašam un uzklautam.

Emocionālas, tuvas saskarsmes trūkums bērībā var atstāt negatīvu ietekmi uz vēlākajiem gadiem. Bērni nespēj izveidot normālas attiecības ar citiem cilvēkiem un ir emocionāli auksti. Tāpēc, kā atzīst G. Svence, pieaugušajam ir jāspēlējas ar bērnu, jāsarunājas, jāpieskaras, jo tā netiešā veidā ir paš aizsardzība pret nelabvēlīgu psihes attīstību. Pozitīva, emocionāla atzišana bērībā attīsta drošības izjūtu, pārliecību par sevi, ticību saviem spēkiem un iespējām (Svence, 1999, 70).

Galvenā darba forma pirmsskolas izglītības iestādē ir rotaļa. Rotaļnodarbības saturs, tās izveides principi, tajās iekļautās tautas mūzikas, pasaku, lietišķās mākslas savstarpējā saistība, kas nodrošina pedagoga un bērna saskarsmi un sadarbību, ir būtiskākais bērnu audzināšanā. A. Špona norāda, ka jaunākā pirmsskolas vecuma bērni ir jūtīgi un atvērti dažādiem iespaidiem.

Bērni jauno uztver un pārdzīvo radoši. Šajā vecumā viņi sāk orientēties sociālajās situācijās, apzinās savu Es, cenšas īstenot savas vēlmes un nodomus. Bez tam pakāpeniski apgūst cilvēces kultūru, saskarsmes paņēmienus un parāda sevi kā darbības subjektu (Špona, 2004, 134).

Gūtā informācija un piedzīvotās emocijas ir drošs pamats visai dzīvei. Ir svarīgi atklāt, kā bērns savā attīstībā atklāj savas izjūtas ar kustībām, mūzikas skaņām, valodu, krāsām. Kā izprot atšķirību starp realitāti un fantastiku. Tāpēc rotaļnodarbību laikā noteicošajām vajadzētu būt emocionālajai pasaules uztverei un radošai darbībai, nevis apgūto zināšanu apjomam.

Darba autore piekrīt G. Ancānes rakstītajam, ka mūsu – pieaugušo galvenais uzdevums ir palīdzēt bērnam augt un attīstīties kā brīvai personībai, nevis viņu padarīt par citu sabiedrības locekļu vēlmju izpildītāju, bez savas gribas un prasmes savu viedokli aizstāvēt. Līdz ar to tiek uzsvērts, ka bērnam, lai viņš izaugtu emocionāli vesels, laimīgs un veiksmīgs, vairāk ir vajadzīgs uzmundrinājums, iedrošinājums, mierinājums, ko apzīmē ar vārdu „mīlestība”, nevis „pienākumi” (Ancāne, skatīts, 01.10.2016). Emocionālā labsajūta veicina bērnu darboties gribu, darboties prieku, kas savukārt veido un ceļ bērna pašziņu, pašcieņu. Pašcieņa ir ļoti svarīgs komponents runājot par emocionālo atsaucību, jo cilvēks, kam trūkst pašcieņas, nespēj izturēties ar cieņu pret citiem (Ancāne, skatīts 05.10.2016).

Darba autore piekrīt G. Ancānes izteiktajai hipotēzei, ka, dzīvojot un darbojoties emocionāli labvēlīgā vidē, kuru nodrošina un rada vecāki mājās vai pedagogi pirmsskolas iestādē, bērns iemācās gribēt, iemācās būt zinātkārs un ziņkārīgs. Viņš jūtas autonomš, spēj uzticēties sev un citiem, bez vainas izjūtas izzina pasauli ar visiem „kad, kur un kāpēc” jautājumiem. Cilvēks ir sociāla būtne, un viņa attīstība ir iespējama tikai attiecībās, kas rada noteiktas izjūtas, emocijas cilvēka smadzenēs, un tās ir cilvēka attīstības priekšnosacījums. Tātad, lai augtu emocionāli vesels bērns, ir nepieciešama kvalitatīva sadarbība, kur visa uzmanība veltīta uz bērna vajadzībām. Bērnam nepieciešams justies mīlētam, saprastam, jājūt drošības sajūta.

Maziem bērniem piemīt milzu spēja mācīties. Jau kopš dzimšanas viņi sāk sazināties ar māti, izmantojot ķermeņa valodu abpusējā žestu un smaidu rotaļā (Fišers, 2005, 9). Jau agrīnā vecumā domājošs bērns mācās paveikt pašu grūtāko uzdevumu – apgūt valodu. Bērnam piemīt apbrīnojama zinātkāre, elastīga domāšana, spēja atbildēt un uzdot interesantus, neparastus jautājumus. Lai panāktu, ka šī zinātkāre neapsīkst un bērnam veicas mācīšanās, ļoti svarīgi saglabāt viņa agrīno tieksmi jautāt.

Visi bērni piedzimst ar noteiktām spējām, un neviens nevar precīzi noteikt bērna mācīšanās spēju robežu. Arī ļoti apdāvinātiem bērniem ne vienmēr izdodas savas spējas īstenot. Tā cēlonis ir “kognitīvais apjukums”.

Bērniem kognitīvais apjukums rodas, sastopoties ar prasībām, kurām, viņuprāt, trūkst jēgas. Viņi apjūk un piedzīvo neveiksmi, jo bērni nespēj tikt pāri šķēršļiem, kas traucē mācīties, un bērni nav mācījušies, kā jāmācās. Bērniem ir vajadzīga palīdzība no pieaugušā, lai viņi īstenotu savas vēlmes. Lai sāktu domāt par mācīšanos, ir jānosaka, kādi šķēršļi tam traucē.

Krievu psihologs Ļ. Vigotskis uzskatīja, ka sekmīgas mācīšanās pamatā ir sociālā mijiedarbība. Sadarbībā ar citiem – gan pieaugušajiem, gan bērniem, bērni iemācās vairāk, nekā to spētu vieni paši. Skolotāja uzdevums ir censties īstenot bērna mācīšanās potenciālu, un kā svarīgāko līdzekli mērķa sasniegšanai izvirza valodas lietošanu (Vygotsky, skatīts 21.08.2016).

Bērna patstāvība paplašinās, bērnam stabili iemācoties staigāt. Paplašinās viņa izziņas teritorija, tiek rasta iespēja iepazīties ar jauniem priekšmetiem un situācijām. Pārejas vecumā no jaundzimušā perioda uz agrīno pirmsskolas vecumu bērns vidi un priekšmetus izzin jau citā stadijā – tie vairs nav tikai priekšmeti, bet jau kā lietas noteiktam mērķim – karote ēšanai, lāpstīņa domāta, lai darbotos ar smiltīm. Tiek arvien vairāk izzināti procesi – durvis atveras un klauz, bērns vairākas reizes tās aizver, pētot procesu un ieklausoties skaņās. Šis izziņas process notiek pieaugušā padarbībā. Tieši tāpat tiek izzinātas sociālās prasmes. Tikai darot un mācoties, tās var tikt apgūtas (Мушина, 1999, 116 - 117).

Sensorā attīstība, no vienas puses, ir galvenā nepieciešamība bērna garīgajai attīstībai un no otras puses tai ir patstāvīga nozīme, kā nepieciešamība ikdienas nodarbēm mājās un pirmsskolas izglītības iestādē (Вегнер, Пилюгина, Вегнер, 1988, 3). Gatavība apgūt jaunas zināšanas lielā mērā ir atkarīga no sensorās attīstības. Ļoti svarīga ir intelektuālā attīstība. Divus līdz trīs gadus veciem bērniem sensorā apmācība kļūst sarežģītāka, jo tiek apzinātas krāsas, formas, arvien pilnveidota runa, attīstīta fiziskā aktivitāte. Pamatojoties uz iegūtajām zināšanām, darba autore ir pārliecināta, ka bērna sensorā attīstība ir ļoti atkarīga no bērna fiziskās sagatavotības. Jo vairāk kustību rokām un kājām, jo ātrāk un veiksmīgāk attīstās bērna smadzenes, neironi, kas atbild par ķermeņa reakciju.

Tās kustības, ko bērns izvēlas apgūt, nav nejaušas. Katras kustības aizsākums ir no kāda attīstības perioda. Kad bērns sāk kustēties, viņam jau ir zināšanas par savu tuvāko apkārtni un pirms jebkuras kustības ir neapzināta psihiska attīstība bērna iekšienē. Izglītošana ir palīdzēšana bērna attīstībai dzīvei, palīdzēt tam psihiskajā attīstības ceļā uz pieaugušu personību. Bērna rokas ir cilvēces inteliģences darbarīks. Agrīnajā pirmsskolas vecumā ar audzināšanu jāsaprot bērna iekšējo psihisko spēku attīstīšana. Bērnam piemīt absorbējošais prāts – spēja absorbēt zināšanas. Tas nozīmē, ka bērns var mācīt pats sevi. Mācīšanās process nav tas, ko skolotāja dara, bet gan dabīgs, spontāns process pašā bērņā. Rezultāts tiek sasniegts, nevis klausoties skolotāja vārdos, bet caur paša bērna pieredzi saskarē ar apkārtni. Pieredze rāda, ka individuāla bērna aktivitāte ir vienīgais faktors, kas stimulē bērna attīstību (Montessori Australia Foundation, 2009).

Agrīnā vecumā bērni grib brīvi un patstāvīgi strādāt ar reālām lietām, kurām ir jēgpilna nozīme. Bērnos ir izteikta fiziskā neatkarība – „es varu darīt to pats”, un šeit ir svarīgi atcerēties, ļaut bērnam darīt pašam. Jo šinī vecumā, 2 – 3 gadi, ir izpētīts, ka bērna attīstība notiek nevis vienmērīgā plūdumā, bet zināmā mērā lēcienveidīgi, pie kam bērnam konkrētā laikā parādās sensitivitāte (pastiprināts jūtīgums) uz konkrētām lietām, darbībām, kas pēc noteikta īsāka vai garāka laika dziest. Pirmsskolas vecumā to izteikti var novērot, piemēram, kad bērns sāk pastiprināti interesēties par skaitļiem un skaitīšanu, citā periodā – par burtiem, to lasīšanu un rakstīšanu.

Uzmanīgi vērojot bērnu, šādus periodus var ieraudzīt attiecībā uz dažādām lietām – piemēram, apmēram 2 gadu vecumā bērns pēkšņi grib visas lietas likt savās vietās (novieto kurpītes blakus vienu otrai). Ja šo periodu izmanto un palīdz bērnam izkopt prasmes, kas ar to saistās, tā veicina bērna attīstību. Sensitīvā perioda laikā bērns apgūst konkrētās lietas daudz ātrāk un vieglāk, nekā pārējā laikā.

Divgadīgam bērnam joprojām ir nepieciešama patstāvīga uzmanība un rūpes, neskatoties uz zināma neatkarības līmeņa sasniegšanu. Trīs gadu vecumā bērns jau mēģina spēlēt dažādas lomas, jo viņam rodas vēlme izprast, kas viņš ir. Gan zēniem, gan meitenēm patīk spēles ar pārgērbšanos. Abi dzimumi apzinās savu atšķirību. Bērns pakāpeniski kļūst neatkarīgāks. Šinī vecumā ieteicamas kustību aktivitātes, skrienot un ejot mainot ritmu, atdarināt dzīvnieku kustības, spēlēties ar bumbām, iet dažādos virzienos – pa labi, pa kreisi, atmuguriski, kustēties mūzikas pavadījumā. I. Bula – Biteniece uzsver, ka jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu fizisko aktivitāšu mērķis ir vesels, fiziski attīstīts un emocionāli, intelektuāli aktīvs bērns (Bula – Biteniece, skatīts 24.08.2016).

Jebkura nodarbība, kas nostiprināta ar didaktiskajiem vingrinājumiem vai rotaļām, sekmē bērna psihisko attīstību, līdz ar to arī emocionālo atsaucību. Laika posmā līdz trīs gadiem bērns no apkārtējās pasaules iegūst ļoti daudz informācijas, iespaidu, emociju, taču viņa uztvere vēl ir nenoturīga. Šis ir iemesls tam, ka viņš patur prātā tikai kaut ko ļoti spilgtu, kaut ko tādu, kas emocionāli iespaidojis viņu. Apgūstot kaut ko jaunu, viņi nodod informāciju viens otram, tādējādi pilnveidojot izpratni par apkārtējo pasauli.

1.3. Jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu psihiskās attīstības raksturojums pētāmās problēmas skatījumā

Katrs bērns ir neatkārtojama personība, taču viņiem visiem piemīt arī kaut kas kopīgs un tas ir saistīts ar viņa unikalitāti, bērna potenciāla atraisīšanās dabiskajām stadijām. Daudzi pedagogi un vecāki bērna īpašības uztver kā nespēju koncentrēties, kaprīzes, nepaklausību.

Pedagoģe M. E. Maunza grāmatā „Kā atmodināt un kopt bērna iekšējo dzīvi” akcentē M. Montessori pedagoģiskos novērojumus, kas liecina gluži pretējo, tas ir, par bērnu pašdisciplīnu, kārtības mīlestību, spēju fokusēt uzmanību un dziļi koncentrēties (Maunza, 2013, 31). Ja bērnam jaunākajā pirmsskolas vecumā nerodas interese par rotaļām, daiļliteratūru, klusumu, pašdisciplīnu, kad bērnam atļauts ilgstoši darīt to, kas viņu aizrauj, par pašcieņu, tad, iespējams, pedagogam vai vecākam ir jāparūpējas par gaisotni, par bērna aptverošo vidi, lai viņš varētu pilnvērtīgi attīstīties un pilnveidoties. Ja bērnam šinī attīstības periodā ir radusies interese par grāmatām, bet viņš tās lasa nepareizi (grāmata ar kājām gaisā), būtu lietderīgi to neaizrādīt, bet izrādīt prieku un gandarījumu par to, ka bērnam ir vēlēšanās šķirstīt grāmatu, skatīties ilustrācijas. Tas veicinās bērna interesi turpmāk. Kāda konkrēta aktivitāte piesaista bērnu, ko bērna „iekšējais skolotājs” grib apgūt, un tā nedrīkst būt kavēta.

M. E. Maunza raksta, ka ikkatra aktivitāte, kas savieno bērna sirdi, galvu un rokas un rodas no vēlēšanās mācīties (sirds), no nepieciešamības attīstīt prātu (galva) un visbeidzot no fiziskas darbības (rokas), ļauj bērnam secīgi attīstīties un iegūt tādus fundamentālus priekšstatus kā krāsa, forma, skaņa. Šāda saskaņotība paver bērnam iespēju apgūt lasīšanu, rakstīšanu un matemātiskās darbības (Maunza, 2013, 37).

Lai bērns gūtu iespēju harmoniski atraisīties, ir nepieciešams pieaugušo iedrošinājums un atzīšana, pamudinājums un uzslava. R. Kaņepēja atzīmē, ka bērni, vēl neprotot rakstīt un lasīt, var spēlēties ar burtiem un vingrināt roku rakstīšanai. Tomēr šī doma ne vienmēr gūst atsaucību pieaugušo vidū. Pieaugušie vēlas ātrus rezultātus, taču pirmsskolas vecumā šīs prasmes nav tik vienkārši apgūstamas. Kvalifikācijas darba autore piekrīt pedagoģes teiktajam, ka galvenais šinī pirmsskolas vecumā nav zināšanas, kuras jāiegaumē, bet būt ieinteresētām mācīties. Visa mācīšanās notiek caur rotaļāšanos, kas bērnam nav piespiedu uzdevums. Skolotāja uzdevums ir radīt apstākļus, kas bērnu motivētu darbībai, un rotaļu materiāla vidi, kura nodrošina bērna attīstību (Kaņepēja, 2003, 11 - 12).

Galvenais ir radīt motivāciju intelektuālam darbam, interesi. Bērni mācās un attīstās mijiedarbībā ar apkārtējo vidi. Mācīšanās notiek dažādās ikdienā veicamajās aktivitātēs, rotaļās, sarunās ar pieaugušajiem un bērniem, dabas paradību novērojumos.

D. Lieģeniece saka, ka bērni mācās un attīstās atdarinot, imitējot, veicot pētniecisko darbību, un arī mācās no savām kļūdām visu laiku un visās situācijās, ne tikai tajos periodos un tajās situācijās, kurās ir plānota izglītojoša rakstura darbība (Lieģeniece, 2003, 15).

Pedagoģis rada attiecīgu vidi, kur bērnam darboties, intelektuāli attīstīties. Visus izzinošos procesus bērns veic nesteidzoties, tikai viņam pieņemamā tempā, izrādot cieņu pedagogam un citiem apkārt esošajiem bērniem.

Kad vide ir bagātināta ar bērna attīstībai piemērotām iespējām, kas ļauj viņam izvēlēties un mācīties, top redzami bērna iekšējās dzīves augļi. Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā jēdziens „attīstība” skaidrots kā „secīgas, neatgriezeniskas, likumsakarīgas kvalitatīvas pārmaiņas cilvēka dzīves, dabas, sociālo un garīgo procesu norisē. Attīstību raksturo ar objekta stāvokļu (situāciju), posmu, fāžu u. tml. maiņas likumsakarību. Cilvēka individuālā attīstība ir viņa dotumu (fizisko, garīgo) un vides faktoru (t.sk., pedagoģiskās vides) mijietekmju noteikta neatgriezeniska pārvērtība virzībā no zemākā uz augstāko, uz jaunā rašanos” (Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā, 2000, 22).

Pedagogam vai vecākam ir svarīgi izvēlēties augstvērtīgus literāros darbus, ar bagātu iztēli un fantāziju rosinošu saturu, tēlainu un bagātu valodu, izteiksmīgu māksliniecisko noformējumu, lai bērns vienoti varētu uztvert dzirdēto un redzēto, saprast un izprast saturu un, līdz ar to, veidot savu personisko attieksmi. Pirmsskolas vecuma bērnu vēl nenoturīgās uzmanības, mazās valodiskās pieredzes dēļ, pedagoga lasāmie gabali ir metodiski jāapstrādā, lai tie nevis nogurdinātu, bet ieinteresētu mazo klausītāju. Šeit lielu lomu spēlē pedagogs kā personība. Tas kā tiks pasniegts literārais materiāls, cik emocionāli tiks veidots lasījums, uzdoti jautājumi, rosinātas pārrunas, cik daudzveidīgi būs uzskates līdzekļi, rosinās vai nerodinās bērnus uz emocionālu atsaucību.

Darba autore piekrīt E. M. Kraniha teiktajam, ka „tas fakts, ka intelekts un jūtas ir dažādās attiecībās ar personības centru, ir ārkārtīgi svarīgs sevišķi pedagoģijai, jo nekas tik spēcīgi nebremzē un netraucē cilvēka personības attīstību, kā neitrālas, bezpersoniskas zināšanas” (Kranihs, b.g., 47 - 48), ko bērns parasti gūst ārpus ģimenes. Ja mācību procesā lietas neaizskar viņa sirdi, tad personības spēks, kas mīt bērna iekšienē, netiek uzrunāts. Bērnā trūkst motivācijas un neveidojas emocionālā atsaucība.

Vispusīgas, harmoniskas, radošas un brīvas personības veidošanās un attīstība ir sarežģīts process. Šī attīstība ir cieši saistīta ar cilvēka apziņas attīstību, ko savukārt nosaka pašapziņas un pašvērtējuma rašanās attīstības procesā. Personības veidošanās procesā savstarpēji mijiedarbojas iedzimtie, dabas, sociālie vides faktori, kā arī audzināšana ģimenē. Kā norāda V. Golubina, tie visi dažbrīd, būdami gan pretrunīgi, gan konfliktējoši, stihiski un apzināti, iedarbojas uz cilvēku tā attīstības procesā un veido viņa personīgās īpašības un to izpausmes (Golubina, 2007, 79).

Personība nav pakļauta tikai gadījuma ietekmei un neveidojas stihiski. Bērns tiek iepazīstināts un pats iepazīstas ar savu apkārtni. Sabiedriskā kultūra tiek apzināta galvenokārt ar vecāku, kaimiņu, citu pieaugušo palīdzību. Kā atzīmē D. Lieģeniece, no makrovīdes un mikrovīdes bērns saņem savai psihiskajai attīstībai (arī emocionālajai atsaucībai) nepieciešamo

sociālo informāciju, bet bērna paša darbība ir nepieciešama kā šīs informācijas iekšējās apguves līdzeklis (Lieģeniece, 1992, 9).

Makrovide ir sabiedrība ar visām sabiedriskajām un materiālajām attiecībām, savukārt mikrovide ir tā sabiedrības daļa, ar kuru ikdienā mijiedarbojas indivīds. Bērna mikrovidi veido viņa vecāki, radnieki, pirmsskolas izglītības iestāde, draugi. Mikrovidē praktiski atspoguļojas makrovidei raksturīgās attiecības. Bērna tikumisko audzināšanu lielā mērā nosaka ģimenes attieksme pret vispārpieņemtajām tikumiskajām vērtībām, ģimenes attieksmi pret darbu, ģimenes audzināšanas stils, atteikums pret garīgajām vērtībām. Bērna pieredze veidojas, saņemot jaunu informāciju un veicot to garīgu apstrādi. Tā bērniem veidojas priekšstats, emocijas, jūtas, attīstās griba, veidojas attieksmes. Taču šis process nav iespējams bez sensorā kairinātāja – uztveres. Katram nākamajam audzināšanas līmenim ir jāatbilst katram nākamajam bērna personības līmenim. Ir svarīgi paturēt prātā, ka likumi, kas nosaka bērna attīstību, atšķiras no tiem, kas funkcionē pieaugušajiem. Bērns pirmajos trīs dzīvības gados sasniedz daudz vairāk nekā pieaugušais saasniedz gadu desmitā (bērns iemācās rāpot, staigāt, runāt).

M. E. Maunza atzīmē, ka vairāk ir zināms par to, ka bērni aug un kļūst pieauguši, iziedami fiziskās, mentālās un emocionālās attīstības stadijas. Mazāk zināms ir tas, ka arī garīgā attīstība notiek skaidri noteiktos posmos (Maunza, 2013, 44).

Jaunajā vidē, kur ir tik daudz jauna – bagāta sajūtu gamma, bērns uztver visu, kas pasaulē redzams, dzirdams, sagaršojams, sataustāms, saožams. Viņš bez piepūles mācās un veido sevi no tās informācijas, ko ir guvis. Taču „uzbūvēt” sevi viņš var tikai no tā, kas ir pieejams un šeit liela nozīme ir vecākiem, pedagogiem, videi. Liela nozīme ir tam, vai apkārt valda mīlestība, saskaņa, laipnība. Bērns dzird valodu, kura ir vai nu mierīga un laipna, vai skaļa un skarba. Šeit darbojas uzšūcošais prāts. Visi pieejamie resursi tiek izmantoti bērna sevis veidošanā un šeit tiek paņmets viss, neizvērtējot, kas ir noderīgs vai kaitīgs. Bērna etalons ir viņa vecāki un tuvākās personas, pirmsskolas pedagogi, tāpēc ir ļoti svarīgi radīt visus priekšnoteikumus bērna harmoniskai pilnvērtīgai attīstībai. Ir taču labi zināms, ka notikumi, kas risinājušies bērna jaunākajā pirmsskolas vecumā, dziļi ietekmē turpmāko attīstību.

Darba autore piekrīt D. Lieģenieces rakstītajam, ka bērna personības veidošanā milzīga loma ir tautas garīgajai kultūrai. Tautasdziesmas, pasakas, daiļdarbi, dziesmas, mākslas darbi, kā arī radio un televīzijas raidījumi atklāj ētisko vērtību pasauli. Ja nav mīļļu cilvēku, kas bērnu ievadītu kultūras izjūtā, viņa dvēsele paliek vienaldzīga (Lieģeniece, 1992, 8).

Mazs bērns ļoti izjūt nepieciešamību pēc kārtības. Ja vakaros tiek stāstīta vai lasīta viņa mīļākā pasaka, viņš to prasīs atkārtot vēl un vēl citus vakarus. Ja bērns pamanīs kādu interpretētu izmaiņu tekstā, viņš aizrādīs. Harmonija un kārtība ir ļoti svarīga bērna dvēseles veselībai. Kārtība kā tāda, savukārt, palīdz radīt šo harmoniju.

M. E. Maunza raksta, ka pati svarīgākā ziņa bērna garīgajai attīstībai ir visuma visaptverošā mīlestība, un tā atrodama gan iekšpusē, gan ārpusē. No visa, kas mums šajā dzīvē var piederēt, no visa, par ko varam kļūt, pati galvenā ir iespēja iemācīties mīlestību un laipnību (Maunza, 2013, 92).

Savukārt pedagogs un rakstnieks Ošo apgalvo, ka mīlestība nav attiecības. Mīlestība ir esības stāvoklis. Kā mīlestības pretmetu viņš min bailes. Bailēs cilvēks kļūst noslēgts, mīlestībā – atveras (Ošo, 2006, 78). Šeit atkal liela nozīme ir pieaugušajam, kurš ir līdzās bērnam. Iedrošināt, likt justies zinošam, varošam, drošam – visas šīs īpašības ļauj bērnam vieglāk pilnvērtīgāk emocionāli attīstīties.

Savukārt domāšana nav iedomājama bez kustības, procesa, kas to ierosina. Darbojoties ar dažādiem priekšmetiem un klausoties pieaugušajā, bērns nepārtraukti atrodas domāšanas procesā. A. Simanovskis norāda, ka bērna fantāzijas sākumā ir ļoti aprobežotas. Viņa domas un priekšstati ir reālistiski. Tālāk ļoti nozīmīgs ir izziņad process, kad bērns mācās atpazīt dažādas kontūras, salīdzināt, izdalīt atsevišķas detaļas. Tiek izdalītas vairākas psiholoģiskas iezīmes – vērtības, kas rosina bērnu fantāziju. Tās ir tieša un precīza priekšmetu raksturošana, bez tam nepieciešama dzirdes un redzes atmiņa, vēl bērnam jāpiemīt spējai salīdzināt priekšmetus pēc krāsas, formas, izmēra, un spējai savienot divus vai vairākus dažādus priekšmetus, veidojot kaut ko jaunu (Симановский, 1996, 16). Tātad ar emocijām cieši saistīta ir griba. Ar tās palīdzību bērns vada savu darbību uz izvirzīto mērķi.

Fantāzija, emocijas, domāšana ir cieši saistītas ar runu. Runai ir daudz svarīgu funkciju – tā veic bērna atmiņas, apziņas un informācijas nodošanas funkciju; ir domāšanas līdzeklis; veic regulējošas funkcijas sarunājoties un veic uzvedības paškontroli, kā arī ir līdzeklis, lai regulētu citu cilvēku uzvedību (Психология и педагогика, 1999, 69-70).

J. A. Students raksta, ka dzīve nav ne prieka šūpulis, ne sāpju arēna, bet augstākā dzīves uzdevuma un mērķa piepildīšana. Audzināšana ir apzināta un mērķtiecīga gribas, jūtu un prāta attīstīšana. Tā kā sevišķi plaša, dziļa un daudzpusīga garīgās dzīves izpausme tiek īstenota ar daudzveidīgiem līdzekļiem, ciešā mijiedarbībā ar apkārtējās dzīves norisēm. Audzināšana ar saviem daudzveidīgajiem līdzekļiem vērš cilvēku redzīgu un gudru, skaistu un aktīvu, labu un patiesu. Audzināšanas mērķis – veidot cilvēku, kas spējīgs apzinīgi augt, veidot savas gara spējas, izkopt jūtas un gribu, attīstot personības īpašības (Students, 1998, 28-30).

Darba autore piekrīt, ka gribas, jūtu un prāta audzināšanu nepieciešams virzīt uz tikumisku mērķi. Zināšanas vien nav pamats tikumībai. Kā tikumiskās audzināšanas posmus J. A. Students raksturo ģimeni, kas pieradina pie grūtībām, audzina optimisma garā, un vēlāk skolu, kas palīdz apgūt sabiedrības likumus un kārtību, izglīto un audzina; turpmāk – dzīvi, kas piepilda garu un veido dzīves pamatu.

Daba, māksla, apkārtējā dzīve un saskarsme veido galveno estētiskās un mākslinieciskās audzināšanas būtību. Estētiskā audzināšana ir būtiskākā sabiedrības dzīves un personības attīstības daļa. Šeit viens no būtiskākajiem aspektiem ir produktīva sadarbība starp bērnu un pieaugušo.

Ir svarīgi kopā pavadīt daudz laika, ar izpratni izturēties pret bērnu, dot viņam iespēju justies patstāvīgam un neatkarīgam, pieņemt lēmumus kopā. Uztvert bērnu kā līdzvērtīgu partneri, tādējādi paaugstinot bērna pašvērtējumu. Uzslavām jābūt godīgām un pelnītām.

Darba autore uzskata, ka nepareizi izvēlēts saskarsmes attālums var novest arī pie neveiksmēm. Bez tam ļoti svarīgs ir emocionālais kontakts. Sapratne un uzticēšanās, acu kontakts, smaids un pozitīvisms.

S. Omārova par saskarsmi izsakās šādi – “saskarsme ir tiešs vai netiešs kontaktēšanās process, kura mērķis ir ietekmēt otra cilvēka uzvedību, emocijas, attieksmi, aktivitātes pakāpi un darbību” (Omārova, 1994, 10). Saskarsme ir galvenā cilvēka esamības forma, neatņemams cilvēka raksturojums. Saskarsmes kultūra ir neatņemama cilvēces un katras tautas garīgās kultūras sastāvdaļa. Visi cilvēka darbošanās veidi noteik saskarsmes kontekstā. Gan vajadzību pēc pieķeršanās un simpātijām, gan vajadzību pēc pašapliecināšanās, gan pašapziņu, gan vajadzību pēc informācijas, gan vajadzību pēc cilvēciskiem sakariem cilvēks spēj apmierināt tikai saskarsmē. Savukārt saskarsmes kvalitāte ir atkarīga no iesaistīto personu apzinātas rīcības, kas savukārt ietekmē bērna dzīvi, pašsajūtu, darba spējas. Saskarsmes procesā cilvēks (bērns) piedalās ar visu – ar domām, vēlmēm, jūtām, ar savu ķermeni, balsi, aparātu. Cilvēks kontaktējas ar cilvēku ne tikai verbāli – ar balsi, bet arī neverbāli – ar žestiem, mīmiku, pozu.

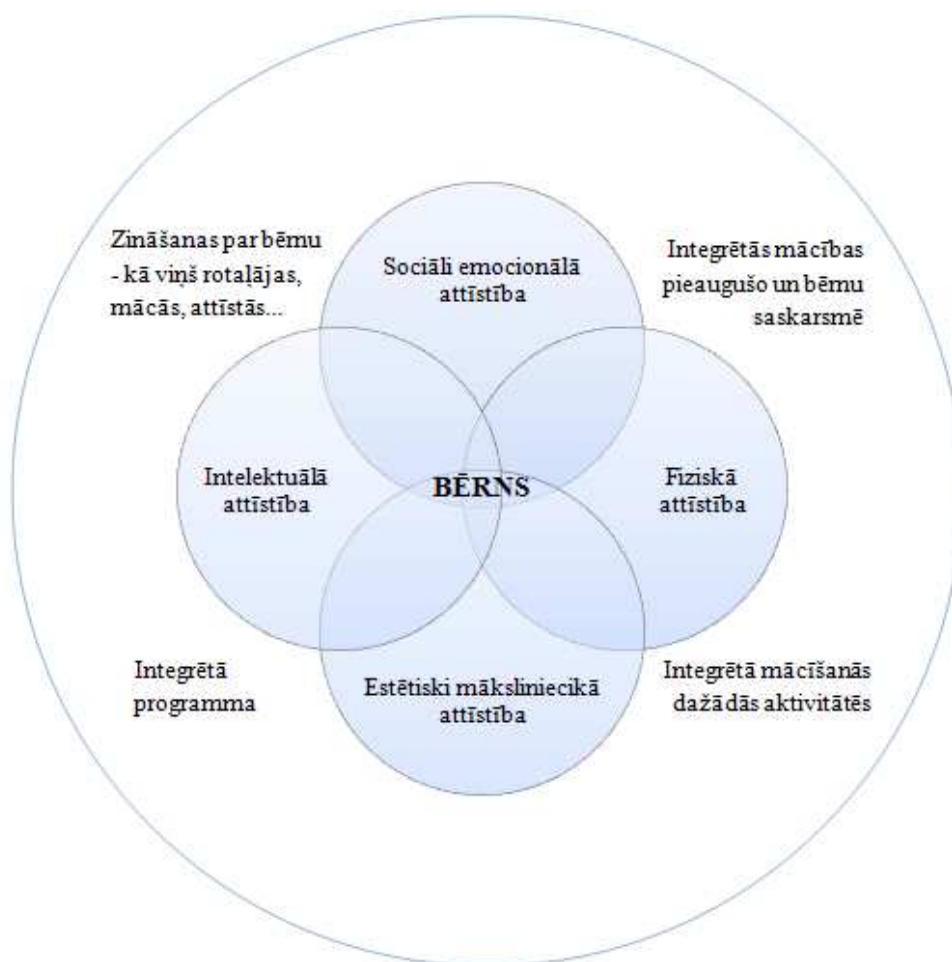
Kā jau zināms, viens no līdzekļiem pirmsskolas vecuma bērnu aktīvai darbībai ir rotaļa. Tā var būt gan bērna patstāvīga darbošanās, gan pieaugušo organizēta. Rotaļa ir saglabājama kā pamats bērna personības un izziņas sfēras attīstībai, emocionālajam komfortam, preiķa, brīvības un drošuma izjūtai. Daiļdarbu lasīšanu arī ir viegli pārvērst rotaļā. Rotaļā, kurā bērns attīsta uzmanību, uztveri, domāšanu, sajūtas, atmiņu, gribu, gūst plašu personības pilnveides spektru.

Izanalizējot Latvijas pirmsskolas izglītības programmu, autore norāda, ka programmā paredzēts: veicināt katra pirmsskolēna ētisko, estētisko, intelektuālo un fizisko aktivitāti; radīt bērnam vēlmi izzināt apkārtējo pasauli; attīstīt sevis apziņu, kas balstīta uz savas rīcības, darbības, jūtu, vēlmju un interešu apzināšanu un novērtēšanu; veidot izpratni par piederību Latvijas valstij. Programmā uzsvērts, ka ikviena pirmsskolas pedagoga pienākums ir izveidot darbības programmu konkrētai bērnu grupai, ņemot vērā katra bērna attīstības līmeni un sasniegumus attiecīgajā jomā (Krinkele, 2002, 17).

Pavisam uz citiem principiem ir bāzēta Sorosa fonda – Latvija “Soli pa solim: programma bērniem un vecākiem”. Tā pamatojas uz pārliecību, ka bērni vislabāk attīstās, ja paši ar interesi ir iesaistījušies zinību apgūvē (Krinkele, 2002, 18).

Kanādas Viktorijas štata pirmsskolas programmas mērķos kā galvenais uzdevums ir bērna pieredzes apguve (Primary Program Resource Document, 1994, 394). Šī programma ir līdzīga programmai “Soli pa solim”, un tā balstās uz bērnu iegūto pieredzi. “Soli pa solim: programmā bērniem un vecākiem” vērtēšanas kritērijos akcentētas bērna prasmes un zināšanas, bet Kanādas programmā – pirmsskolēna pieredze.

Izmantojot Kanādas Viktorijas štata pirmsskolas programmu, V. Krinkele izveidoja attēlu, kurā apvienota sociāli emocionālā un sociālās atbildības attīstība (sk. 3. attēlu).

3. attēls. Bērna attīstības jomas to savstarpējā saistībā (Krinkele, 2002, 20)

Attēlā shematiski parādīts, ka mācību un audzināšanas process jāorganizē tā, lai vienlaicīgi attīstītos bērnu intelekts un tikumība, griba, emocionālā un fiziskā veselība, izkopta roku veiclība un jūtu kultūra. Taču, lai bērna attīstības vērtēšanā ievērotu kopveseluma pieeju, ir jāizzina visu attīstības jomu savstarpējā saistība. Centrā ir bērns, kuram, lai attīstītos gan fiziski, gan sociāli emocionāli, gan intelektuāli, gan estētiski mākslinieciski, ir nepieciešama integrēta

programma, kura ietver integrētas mācības, kuras izveidotas balstoties uz zināšanām par konkrētu pirmsskolēnu vecumu un kura balstīta uz pieaugušo un bērna saskarsmi.

Latvijas pirmsskolas izglītības programmas saturs ir orientēts uz bērna vērtību apzināšanu un izkopšanu. Tā jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem paredz uzdevumus attīstīt spēju līdzpārdzīvot, tātad empātiju, veicināt atdarināšanas spēju attīstību, veidot komunikatīvās emocijas un gribas īpašības: aktivitāti, patstāvību, apņēmību, kā arī vingrināt kulturālas uzvedības normu ievērošanu – just līdzīgi, apmīļot, vēlēties palīdzēt, uzticēties. Svarīgi veidot bērnam saudzīgu attieksmi pret dabu un attīstīt mērķtiecību darbā.

S. Sīle un L. Volkova raksta, ka tieši pirmsskolas vecumā veidojas bērna attieksme pret sevi kā darītāju, savu darbību un tās rezultātus viņš sāk saistīt ar sevi, savām personiskajām īpašībām un darbības motīviem, tāpēc šajā vecumā bērnam ir liela nepieciešamība pēc viņa darbības pozitīva vērtējuma, kas veido motivāciju un stimulē vēlmi darboties (Sīle, Volkova, 2011, 7). Pirmsskolas vecums ir laiks, kad sākas bērna socializācija – bērns iekļaujas kultūras un vispārcilvēcisko vērtību pasaulē, veidojas viņa attiecības ar citiem cilvēkiem, attieksme pret dabu un notiek sevis izzināšanas process.

Lai bērniem būtu vieglāk apgūt nepieciešamās zināšanas un praktiskās iemaņas, vieglāk veidotos saskarsmes pieredze, pedagogam vai vecākam ir jāzina bērna attīstības īpatnības, viņa vajadzības un intereses. Šīs zināšanas arī palīdz pieaugušajam labāk izjust un saprast bērnu.

1.4. Literārie darbi – līdzeklis bērnu emocionālās atsaucības sekmēšanai

Personība veidojas sociālās vides ietekmē, un bērna personības attīstības būtību raksturo sabiedrības normu un kultūras vērtību kā rīcības un uzvedības ārējo regulatoru pakāpeniska pārveidošanās to iekšējos motīvos. Nozīmīga kultūras daļa ir daiļliteratūra, kurā iemiesojušās konkrētas sabiedrības normas un vērtības. Daiļdarba tekstam piemīt spēja paust to, ko grūti izteikt loģiskā skaidrojumā vai moralizēšanā, bet identifikācija ar literārajiem tēliem sniedz iespēju izdzīvot dažādas emocijas, notikumus un lomas, iepazīstina ar plašu cilvēciskās uzvedības modeļu klāstu.

Literatūra ir māksla, kas prasa no lasītāja un klausītāja loģisko domāšanu, empātiju, jūtīgumu un refleksiju. Savukārt grāmata, kā izsakās A. Kaufmanis, jūtas aicināta palīdzēt bērnam orientēties daudzveidīgajā materiālajā un garīgajā kultūrā. Viņš norāda, ka dialoga veidošanā ar bērna dvēseli uzticams vidutājs ir lasītais vārds, iztēlojamā darbība, zīmējums, kas ir literārās tēmas vizuāls variants (Kaufmanis, 1988, 41 - 42). Ilustrācija transformējas uz

savdabīgas skatuves, kur notiek izrāde – pieaugušo dzīves spēle. Literārie personāži bērna iztēlē atdzīvojas, jo bērns ir brīvs no izglītota prāta aizspriedumiem. Lietas un parādības bērns kārto sev saprotamā veidā.

Literatūra ir viens no veidiem, kas sniedz bērnam gan zināšanas, gan emocijas. Tā kā literatūra sekmē bērnu garīgo, sociālo, ētisko un estētisko vērtību veidošanos, tad ļoti svarīgi izvēlēties literāros darbus atbilstoši bērna vajadzībām, un tiem ir jābūt ar vērtīborientējošu raksturu. Z. Anspoka norāda, ka, tā kā saturiskā un procesuālā puse pedagoģiskajā procesā ir savstarpēji vienotas, literatūras lasīšanas mērķa un uzdevumu īstenošanai svarīgs ir lasāmo tekstu saturs (ko lasīt) un darbs (kā lasīt un ko darīt pēc izlasīšanas) (Anspoka, 2008, 214).

Literārais darbs jau pats par sevi ir garīga vērtība un tas spēj iekļūt cilvēka domu un jūtu pasaulē, mērķtiecīgi paplašinot bērna pieredzi. Literatūras lasīšana spēj gan intelektuāli, gan emocionāli ietekmēt lasītāju. Tā kā jaunākā pirmsskolas vecuma bērni vēl paši neprot lasīt, tad šī ietekme notiek klausīšanās laikā. Analizējot un diskutējot bērni izsaka savas domas, izvēlas sev saprotamās vērtības, un tas kļūst par viņu pilnveidošanās avotu. Klausoties literāru darbu, bērns pārņem tekstā paustās vērtības un padara tās par savu ieguvumu.

Lai mērķtiecīgi un efektīvi organizētu pedagoģisko procesu, skolotājam skaidri jāapzinās, kādu rezultātu viņi grib sasniegt konkrētā laika periodā, katrā atsevišķā tematā un ikvienā rotaļnodarbībā.

T. Likona norāda, ka bērna morālās attīstības veicināšana nenozīmē to, ka jums drūmām sejām jāmeģina bārstīt dažādas gudras domas. Varat ieviest nedaudz jautrības, izmantojot mazu bērnu aizraušanos ar pantiņiem. Uzvedības noteikumus var sacerēt atskaņās (Likona, 2000, 109).

Autore atzīst, ka divus un trīs gadus veci bērni neuztver un nepilda noteikumus kā pašus par sevi saprotamus, bet, ja tie tiks pasniegti viņiem kā mazi dzejojīši, tos būs vieglāk uztvert un izpildīt. Šādi, dzejā izteikti pamudinājumi kaut ko darīt netiek uztverti kā vecāku vai pedagoģu izgudroti likumi. Pedagoģis arī kopā ar bērniem var sacerēt kādus īpašus pantiņus un nolikt tos īpašā redzamā vietā. Šīs metodes mērķis ir likt bērnam saprast, ka noteikumi ir viņa ģimenes vai pirmsskolas iestādes grupiņas dzīves sastāvdaļa un sākt bērnam ieaudzināt paradumu rīkoties saskaņā ar noteikumiem. Taču šim procesam jānotiek lēnām un pakāpeniski. Mācot noteikumus, pedagoģis vai vecāki ieliek labus pamatus bērna tālākai attīstībai.

Interesi izraisa neparasti skanoši vārdi, smieklīgi šķiet dažādi nepierasti izteicieni, literāro tēlu īpašvārdi. Autore pedagoģiskajā praksē novērojusi, ka bērnam nereti literārā teksta jutekliskā iedarbība dominē pār tā jēgu. Klausīšanās noskaņa, daiļdarba ritms, vārdu atkārtojumi un atskaņas, kas rada rotaļas efektu, iedarbojas psihofizioloģiski. Mākslas darba psihofizioloģiskā iedarbība, kas rodas aktivizējoties redzes, dzirdes un citiem receptoriem, rada izmaiņas organisma fizioloģiski bioloģiskajos ritmos. Teksta jutekliskā iedarbība izraisa

pozitīvas emocijas, kas nereti ir nozīmīgākas par teksta jēgu un var kavēt tās veidošanos. Bērni atzinīgi novērtē dzejoļus, skaitāmpantus, tautasdziesmas ar vārdiem „man patīk”, tomēr nespēj savu vērtējumu pamatot, viņiem ir grūtības runāt, stāstīt par to saturu un nosauc tikai atsevišķus uztvertus vārdus, tēlus, darbības.

Daiļliteratūra ne tikai padziļina bērna emocionālo pārdzīvojumu, bet arī paplašina viņa vārdu krājumu un stimulē asociatīvo domāšanu. Literatūra palīdz bērnam apgūt tikumiskās vērtības, apzināties savu identitāti un nostiprināt piederības izjūtu savai tautai, konkrētai kultūrvidei. Kā atzīmē I. Freiberga – ja mēs bērnu uzskatām kā subjektu, tad literatūrai bērni jāiepazīstina ne tikai ar apkārtējo pasauli vērojumu, konstatējumu un apgūšanas līmenī, bet jāliek arī bērniem sajūst, ka tā ir viņa pasaule, viņa gribas, interešu un darbības pasaule, tātad literatūrai ir jāizsauc bērnam aktīva līdzpārdzīvošana un līdzdalība, veidojot aktīvu dzīves pozīciju (Freiberga, 1997, 20).

R. Kaņepēja atzīst, ka literatūrai, kuru izmanto darbā ar pirmsskolas vecuma bērniem, ir jāpalīdz bērnam apzināties sevi, jāsniedz priekšstati par pasauli, par attiecībām starp cilvēkiem, par attiecībām starp cilvēkiem un dabu, jāveicina bērnu aktīva darbība (Kaņepēja, 2003, 51).

Daiļdarbi rosina pārdomāt par dzīves vērtībām, sniedz baudu un palīdz tikt galā ar iekšējām pretrunām. Autore novēro, ka, bērni, klausoties literāru darbu, bieži vien vislabāk apgūst jauno, ja neapzinās, ka patiesībā mācās. Kopīga grāmatu lasīšana ir viens no patīkamākajiem veidiem, kā bērniem mācīties morālās vērtības.

T. Likona raksta, ka grāmatas spēj iedvesmot bērnus ticēt saviem spēkiem. Grāmatās rakstītais vārds stimulē iztēli, izmantojot cilvēka jūtu pasauli. Var bērnam stāstīt par viltu un naidu, godaprātu un mīlestību. Tomēr, tieši saskaroties ar šiem jēdzieniem – iemiesotiem neaizmirstamos literārajos tēlos -, bērns sajūtīs nepatiku pret ļauno un nešauboties izvēlies labo. Morālās vērtības ir jāatzīst ne vien ar prātu, bet arī ar sirdi (Likona, 2000, 431).

Autore piekrīt, ka, tā kā literatūra spēj bērnam dot gan zināšanas, gan emocijas, gan sekmēt bērna garīgo, sociālo, ētisko un estētisko vērtību veidošanos, tad ir ļoti svarīgi, lai izvēlētie daiļdarbi atbilstu bērna vajadzībām un šiem darbiem būtu vērtīborientējošs raksturs.

I. Freiberga norāda, ka literatūrai kā mākslai ir būtiska loma bērna attīstības un audzināšanas procesā. Tā pozitīvi ietekmē bērna iekšējo garīgo pasauli un paplašina valodu ar brīnišķīgiem vārdiem. Klausoties daiļdarbu, bērns iepazīstas ar vārda mākslu, tas ir, valodas tēlainību, tās plūdumu, ar jautrajām vārdu un skaņu spēlēm, iepazīst žanru daudzveidību (Freiberga, 2007, 58). Literatūra ar tēlainās valodas palīdzību uzbūvē ainas, smaržas, garšas un noskaņas, kādas nespēj uzburt neviena filma vai izrāde.

A. Skalberga raksta, ka literatūra ir māksla, kas prasa no lasītāja ne tikai loģisko domāšanu, bet arī empātiju, jūtīgumu un refleksiju. Literārā darba izpratne veidojas sarežģītā

emocionālā un kognitīvā dialogā, kas risinās lasītājā (Skalberga, 2011, 138). Literārā darba saturs vienmēr sasniedz lasītāju vai klausītāju, bet lai atšifrētu darba galvenās idejas, nepieciešama mērķtiecība un pacietība.

Jaunākā pirmsskolas vecuma bērns vēl nelasa, tāpēc literārā darba iepazīšana un teksta satura sapratne un jēga lielā mērā ir atkarīga no pieaugušā līdzdalības. D. Lieģeniece akcentē personiskuma principa aktualitāti bērna un pieaugušā mijiedarbībā. Viņa norāda uz trim savstarpēji saistītiem personīgās jēgas raksturotājiem – personiskā jēga veic pasaules atspoguļošanās funkciju indivīda apziņā, tā ir arī indivīda darbības stimulējošā funkcija, bet personiskā pieeja bērnam ka aktivitātes subjektam kopveselumā pieaugušā un bērna mijiedarbībā sekmē tā pāreju uz „tuvākās attīstības zonu” (Lieģeniece, 1999, 108).

Literārā darba juteklisko iedarbību jaunākajā pirmsskolas vecumā izraisa priekšā lasījuma valodas skanējums – balss izteiksmīgums, temps, kas savukārt rada emocionālu atsaucību. Īpašu bērnu atsaucību izraisa dzeja, ko rada ritms un atskaņas, kā arī pasakas, kurās atkārtojas kāda personāža darbība vai skanīga frāze. Darba autore atzīst, ka daiļdarba ritms, atskaņas un emocionālā nokrāsa rada bērnos prieku, pārsteigumu, rotaļīgumu un vēlmi dzirdēt šo darbu atkal un atkal.

Ļoti rotaļīgi un emocionāli bērnu literatūru apzīmē I. Ziedonis: „Bērnu literatūra – tas ir kuģītis, uz kura sakāpuši daudz lielo cilvēku. Kā mums uzvesties, lai kuģītis nenogrimtu? Bērnu literatūra – tā ir garā pupa, pa kuru var uzkāpt debesīs. Cik viegliem mums jābūt, lai pupas zari izturētu? Bērnu literatūra ir lieli svētki, uz kuriem mēs esam ieradušies un kuros mums jāprot uzvesties. Bērni mūs uzrauga, cik mēs esam taktiski, gudri, labi, gatavi tieši šimbrīdim” (Ziedonis, 1986, 7). Viņš norāda, ka galvenais bērnu literatūras kritērijs ir – cik tā ir gatava radīt brīnumu, pārsteigt bērnu.

Bērni ļoti mīl pasakas un pārdzīvo notikumus to varoņu dzīvē, it kā tā būtu patiesība. Pasakas ir brīnumu krātuvītes, jo tās ir bagātas ar brīnumiem, pārsteigumiem, kas bērnos rada emocionālu pārdzīvojumu un liek domāt. Daloties ar bērnu emocionālajā pārdzīvojumā, ir būtiski saglabāt sižeta tiešumu un palūkoties uz to bērna acīm. A. Stikāne raksta, ka pasakas kā savdabīga fantāzijas rotaļa ne tikai izklaidē un iepriecina bērnu, bet arī modina garīgu aktivitāti, palīdz atšķirt dzīvē labo no ļaunā. Pasakas audzina emocionālu attieksmi pret pasauli, nevis abstraktu, vēsu apreķinu. Viņa norāda, ka pasakās valoda ir dzidra, lakoniska un skaidra (Stikāne, 1977, 16).

Ar īpatnēju fantāzijas un radošas iztēles formu pasakām līdzīgas ir teikas. Taču tām galvenokārt piemīt izziņas raksturs, jo teikās tiek aprakstīts konkrēts laiks un vieta. Neskatoties uz to, ka teikas stāsta par dažādu upju, ezeru, kalnu rašanos un ir vairāk kā informatīvs avots, tomēr tās ir emocionāli pasniegti interesanti tautas nostāsti. Bērna intelektuālajā un estētiskajā

audzināšanā nozīmīgas ir arī mīklas. Uzminēt mīklu nozīmē ar prātu un salīdzināšanu kaut ko atklāt, tātad vērot, vērtēt. Mīklu minēšana vienmēr izraisa emocijas – prieku, pārsteigumu.

Pēdējos gados plaši attīstīta ir pasaka dzejā. Ritms un tēlainā fantastika allaž aizauj mazos klausītājus. Draiskulīgu dzeju pieaugušā vadībā viegli var pārvēst vārdu rotaļā. Rotaļa bērnam ir viens no pasaules iepazīšanas veidiem. Bērniem tā ir instinktīva darbošanās, kurā viņš atklāj pats sevi, sabiedriskas un ētiskas patiesības un attiecības. Rotaļa ir gan reālās, gan iztēlotās īstenības priekšmetu apguve, arī cilvēka būtības, attiecību, saspringtu dzīves situāciju apguve (Naumova, 1988, 56). Pieaugušajam, kurš rotaļājas kopā ar bērnu, ir tā priekšrocība, ka viņa rīcībā ir lielāka pieredze un tātad plašākas iztēles iespējas, tāpēc bērniem ļoti patīk, ja pieaugušie piedalās viņu rotaļās. Rotaļa kļūst daudzveidīgāka, ilguma ziņā paver jaunus plašākus apvāršņus un piešķir tai citu – bagātāku emocionālu pārdzīvojumu. Kā norāda D. Dzintere, rotaļa ir viens no nedaudzajiem darbības veidiem, ar kuru cilvēks saistīts visu mūžu (Dzintere, 2003, 35). Bērībā rotaļa ir nopietna izzinoša nodarbošanās, vēlāk tā pārvēršas par izklaidi un relaksāciju.

J. Gipenreitere uzsver, ka pasakas bērniem nepieciešamas kā gaiss (Gipenreitere, 2008, 122). Pasakas ir bērnu fantāziju pasaule, ko radījis talantīgs pieaugušais. Šīs fantāzijas atgriežas pie bērniem, viņus attīstot un padarot bagātākus. Lielu emocionālu atsaucību rada pasakas, kuras pieaugušie sacer kopā ar bērniem.

Dzeja bērniem – viens no latviešu bērnu literatūras pamatveidiem gan literatūras vēsturē, gan mūsdienās, jo visos laikos dzejas poētiskie līdzekļi rakstniekiem šķituši piemēroti pasaules skaistuma, daudzveidības un sarežģītības atklāšanai. I. Stikāne norāda, ka dzejai ir svarīga loma cilvēka pasaules apguves procesā, īpaši bērībā, kad izziņas darbība ir viena no galvenajām (Stikāne, 2005, 5). Dzeja bērniem paver plašu un vispusīgu pasaules ainu, kurā ir gan ārējā, priekšmetiskā, gan garīgā, gan sociālā sfēra. Dzejā tvertā dzīve ir pievilcīga ar tās emocionalitāti un spilgtumu. Dzejolis rosina domāt, izzināt pasauli dažādi. Sastopamas gan nopietnas sarunas par lietām un parādībām, gan bērnišķīgi rotaļīgi pasaules norišu tvērieni. Darba autore norāda, ka neapšaubāmi bērna uztverei un pasaules izjūtai tuvāks ir rotaļīgais pasaules izziņas veids. Dzejnieks piedāvā bērnam valodas, vārdu, skaņu rotaļas, kam līdzī nāk absurds, ačgārnība, komika, kas savukārt bērnos izraisa smaidu un prieku. Tādējādi ir panākts lielāks efekts, dziļāks iespaids, un dzejas iedarbība ir spēcīgāka.

Pasaules izziņa bērnam sākas no ģimenes, no mājām. Tā ir labsajūtas un mīlestības vide, pasaule, kurai viņš jūtas piederīgs. Ģimene dzejā ir izcelta kā viena no trim pamatvērtībām blakus dzimtenei un valodai. Tikpat dabiski kā bērns dzīvo ģimenē, I. Stikāne apgalvo, viņš dzīvo savā valodā (Stikāne, 2005, 13). Dzeja pati par sevi ir pasaules iepazīšana un izjušana ar vārda maģijas valdzinājuma palīdzību. Nevienā citā bērnu literatūras veidā un žanrā dzimtenes tēma un patriotisms neskan tik iespaidīgi kā dzejā. Tā ir dzejnieku pārliecība, ko viņi vēlas dot

bērniem. Daudzveidīgi un interesanti dzejā tiek akcentēta gudrība un zināšanas kā vērtība. Pasaules apguve ir arī tieša dabas iepazīšana.

Dabas dzeja attīsta daudzveidīgu emocionālo gammu, kur svarīga loma ir līdzjūtībai, žēlsirdībai un sapratnei. Dzejnieki cenšas atklāt emociju dažādību, ko cilvēkos izraisa saskarsme ar dzīvām būtnēm. Iejušanās citas būtnes pārdzīvojumos bagātina bērna dvēseli. Ar dabas tēlu palīdzību dzejnieki atklāj ne tikai prieku, bet arī citas emocionālas noskaņas – bēdas, līdzjūtību.

Ieklausīties valodā un iejusties tās bagātīgo izteiksmes līdzekļu pasaulē rosina daudzie skaitāmpanti un „mēles mežģu” formā rakstītie dzejoļi. Latviešu dzeja pasaules apguves procesā bērniem dod atzinumus par morāli ētiskajām vērtībām (Stikāne, 2005, 22). Autore secina, ka pasaules izziņas procesā bērnu dzejā turpinās folkloras un klasiskās dzejas tradīcijas, akcentējot darbu kā dzīves pamatu, čaklumu kā cilvēka vērtējuma pamatkritēriju, draudzību un mīlestību kā cilvēcisko attiecību dārgumu, kā arī godīgumu, līdzjūtību, gribasspēku un citas īpašības kā personības pievilcību un skaistumu, emocionālu pārdzīvojumu un attiecību svarīgumu.

Pedagoģiskajā domā uzkrājies plašs atziņu klāsts par daiļliteratūras nozīmi personības attīstībā, tomēr daiļdarba teksta personiskās jēgas veidošanās un tās ietekme uz bērna darbību, rīcību un uzvedību pētījumos ir maz aplūkota. Arī pedagoģiskajā praksē literāro darbu īstenošanas norise ne vienmēr sekmē teksta personiskās jēgas veidošanos, tās pārņemšanu uz reālām situācijām bērnu savstarpējās attiecībās. Literārā darba izvēli bieži nosaka skolotājs saskaņā ar tematisko plānošanu, nevis bērnu interesēm un viņiem personiski nozīmīgo. Kā atzīst I. Freiberga, nereti tiek īstenota formāla pieeja, kas aprobežojas ar teksta priekšā nolasīšanu un tā reproducēšanu, atbildot uz jautājumiem vai to atstāstot. Neizpaliek arī pedagoga centieni veidot „pareizo” attieksmi pret literārajiem tēliem un to rīcību moralizējot. Ne vienmēr tiek īstenota uztvertā interaktīva refleksija, kurā viedoklis tiek ne tikai pausts, bet notiek tā veidošanās. Ņemot vērā daiļliteratūrai piemītošo potenciālu veicināt bērna personības attīstību pirmskolas vecumā, ja tās saturs apgūts personiskās jēgas līmenī, un iepriekš minētās problēmas, aktuāli ir risināt jautājumu par pedagoģisko mijiedarbību literārā darba satura personiskās jēgas veidošanai bērna apziņā (Freiberga, 2013, 10). Pētījuma mērķis ir novērot un analizēt literāro darbu ietekmi uz emocijām balstītu sadzīves prasmju vieglāku, veiklāku, nepiespiestāku apguvi un pilnveidi.

Bērna emocijas var kavēt uztvertā analīzi, sintēzi un strukturēšanu, lai to apjēgtu. Tādējādi aktuāla ir literārā darba iepazīšanas norises struktūra.

Analizējot dažādu autoru teorētiskās atziņas, var secināt, ka:

- ✓ Bērna dzīve nav iedomājama bez emocijām un jūtām. Cilvēkam ir pastāvīga vajadzība pēc pārdzīvojumiem un emocionālās piesātināmības. Cilvēkā nepārtraukti mijās pozitīvās emocijas ar negatīvajām. Emocijas nevar pastāvēt ārpus cilvēka apziņas un darbības. Emociju izpausme ir atkarīga arī no

audzināšanas, vispār pieņemtajiem pieklājības noteikumiem, dzīves pieredzes un cilvēka ieradumiem. Runājot cilvēks ar skaņas palīdzību nodod informāciju – emocijas. Vispilnīgāk un visspilgtāk emocijas izpaužas cilvēka sejā.

- ✓ Pirmsskolas vecums ir ļoti svarīgs laiks bērna personības attīstībā, jo notiek būtiskas izmaiņas gan bērna fiziskajā līmenī, gan prāta un jūtu pasaulē. Iepazīstot apkārtējo pasauli, bērns fiziski, garīgi un emocionāli attīstās un pilnveidojas, apgūst jaunas zināšanas un prasmes, veido attieksmes, gūst pieredzi komunikācijā ar vienaudžiem un pieaugušajiem. Pirmsskolas vecums ir īpaši sensitīvs ētiskās vērtīborientācijas veidošanai. Tieši bērnības laiks ir viens efektīvākajiem posmiem jūtu veidošanas attīstībai. Jūtas, emocijas un pārdzīvojumi, izraisot bērna vajadzības, var kļūt par bērna uzvedības motīviem. Emocijas ir nozīmīgs mācīšanās procesa elements. Pozitīvs emocionāls pārdzīvojums mācīšanās procesu bagātina un veicina. Jau no agras bērnības bērnam piemīt empātijas spēja. Bērni iemācās būt pacietīgi. Emocionālajā kontaktā ļoti svarīgas ir sarunas. Tās dod iespēju dziļāk iepazīt bērnu uzvedības motīvus. Lai augtu emocionāli vesels bērns, ir nepieciešama kvalitatīva sadarbība. Gatavība apgūt jaunas zināšanas lielā mērā ir atkarīga no sensorās attīstības. Savukārt sensorā attīstība ir ļoti atkarīga no bērna fiziskās sagatavotības.
- ✓ Lai bērns gūtu iespēju harmoniski atraisīties, ir nepieciešams pieaugušo iedrošinājums un atzīšana, pamudinājums un uzslava. Galvenais ir radīt motivāciju intelektuālam darbam, interesi. Bērni mācās un attīstās mijiedarbībā ar apkārtējo vidi. Personības veidošanās procesā savstarpēji mijiedarbojas iedzimtie, dabas, sociālie vides faktori, kā arī audzināšana ģimenē. Bērna pieredze veidojas, saņemot jaunu informāciju un veicot to garīgu apstrādi. Tā bērniem veidojas priekšstats, emocijas, jūtas, attīstās griba, veidojas attieksmes. Fantāzija, emocijas, domāšana ir cieši saistītas ar runu. Daba, māksla, apkārtējā dzīve un saskarsme veido galveno estētiskās un mākslinieciskās audzināšanas būtību. Estētiskā audzināšana ir būtiskākā sabiedrības dzīves un personības attīstības daļa. Saskarsme ir tiešs vai netiešs kontaktēšanās process, kura mērķis ir ietekmēt otra cilvēka uzvedību, emocijas, attieksmi, aktivitātes pakāpi un darbību. Saskarsme ir galvenā cilvēka esamības forma. Pirmsskolas vecums ir laiks, kad sākas bērna socializācija – bērns iekļaujas kultūras un vispārcilvēcisko vērtību pasaulē, veidojas viņa attiecības ar citiem cilvēkiem, attieksme pret dabu un notiek sevis izzināšanas process.

- ✓ Nozīmīga kultūras daļa ir daiļliteratūra, kurā iemiesojušās konkrētas sabiedrības normas un vērtības. Literatūra ir māksla, kas prasa no lasītāja un klausītāja loģisko domāšanu, empātiju, jūtīgumu un refleksiju. Literatūra sekmē bērnu garīgo, sociālo, ētisko un estētisko vērtību veidošanos. Daiļliteratūra ne tikai padziļina bērna emocionālo pārdzīvojumu, bet arī paplašina viņa vārdu krājumu un stimulē asociatīvo domāšanu. Literārā darba juteklisko iedarbību jaunākajā pirmsskolas vecumā izraisa priekšā lasījuma valodas skanējums – balss izteiksmīgums, temps, kas savukārt rada emocionālu atsaucību.

2. Literāro darbu izmantošana bērnu emocionālās atsaucības sekmēšanā

2.1. Pētījuma metodoloģiskais pamatojums

Pirmsskolas pedagoģija atzīst novērtēšanas un plānošanas būtisko lomu, tādējādi palīdzot ikvienam bērnam gūt panākumus mācīšanās procesā. Novērtēšana sekmē katra bērna attīstību un mācīšanos, jo tā balstās uz bērna dabisko zinātkāri, iepriekšējām zināšanām un prasmēm, interesēm un pieredzi. Šim procesam ir jābūt bērna pašapziņu un pašvērtējumu attīstošam un sekmējošam. Jaunākajā pirmsskolas vecumā veidojas personības kodols. Pirmsskolas izglītības procesā, iepazīstot apkārtējo pasauli, bērns fiziski, garīgi un emocionāli attīstās un pilnveidojas, apgūst jaunas zināšanas un prasmes, veido attieksmes, gūst pieredzi komunikācijā ar vienaudžiem un pieaugušajiem (Vērtēšana pirmsskolā, skatīts 30.10.2016). Pirmsskolas vecums ir ļoti svarīgs laiks bērna personības attīstībā, jo notiek būtiskas izmaiņas gan bērna fiziskajā ķermenī, gan prāta, gan jūtu pasaulē. Bērna attīstībā ir kopējas tendences, tomēr katram bērnam ir savs individuāls attīstības temps. Tas ir atkarīgs no vides, no sociālās pieredzes, no ģenētiskiem un funkcionālās attīstības faktoriem.

Jaunākajā pirmsskolas vecumā veidojas bērna personība – viņš izglītības procesā, iepazīstot apkārtējo pasauli, pilnveidojas fiziski, pilnveidojas un attīstās emocionāli un garīgi, veido attieksmes, gūst pieredzi komunikācijā ar vienaudžiem un pieaugušajiem, apgūst jaunas zināšanas un prasmes. Kā rakstīts metodiskajā materiālā par vērtēšanu pirmsskolā, lai sekmīgi organizētu pedagoģisko procesu, skolotājam regulāri jānovērtē, kas izdevies, kam atkārtoti jāpievērš uzmanība, kas jādara tālāk. Svarīgi ir novērtēt bērna sasniegumus, tāpēc regulāra mācīšanas un mācīšanās vērtēšana ir neatņemama pedagoģiskā procesa sastāvdaļa.

Darba autore (vēlāk tekstā - skolotāja) savā pētījumā, novērtējot bērnus, izmanto empīriskās metodes: novērošanu, sarunas, iegūto rezultātu analīzi. Tiek izmantoti kvalitatīvo pētījumu veidi –

- ✓ novērojumi ar piedalīšanos, kuros pētnieks tieši piedalās procesā, veicot nepieciešamos novērojumus un citas darbības, kas paredzētas pētījumā;
- ✓ novērojumi bez piedalīšanās, kuros pētnieks tieši nepiedalās procesā, kuru pētī, bet ir „novērotājs no malas”. Pie šādiem pētījumiem pieskaitāmi dabiskie novērojumi, kad pētījuma dalībnieki tiek novēroti tajā dabiskajā vidē, kurā pētījums – process notiek; simulācijas – pētījuma vide un apstākļi tiek radīti

mākslīgi; gadījuma pētījumi – kad informācija tiek gūta, pētot tikai atsevišķus piemērus (Geske, Grīnfelds, 2001,14).

Pedagoģiskajā procesā savus sasniegumus var vērtēt arī pats bērns. Pašvērtējums ir ļoti svarīgs elements bērna pašapziņas attīstībā, kam, savukārt, ir liela loma bērna personības veidošanā. Jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem svarīgs ir viņu darbības emocionāls atbalsts.

Darba izstrādes laikā tika izmantotas vairākas empiriskās pētījumu metodes:

- ✓ Novērošana – pasīva pētīšanas metode, kurai raksturīga neiejaukšanās pētījuma objektā. Pētījuma gaitā tika novērotas bērnu emociju izpausmes un emocionālās atsaucības veidošanās.
- ✓ Darbs ar literāriem tekstiem – tiešā veidā saistīta ar pētījuma tēmu. Pētījuma gaitā izmantota, lai iepazīstinātu bērnus ar dažādiem literārajiem darbiem atbilstoši bērnu attīstības pakāpei, interesēm un konkrētai situācijai.
- ✓ Pārrunas – raksturīga nenoteiktāka struktūra. Tās ir plānveidīgas, mērķtiecīgas, ar individuālu pieeju.
- ✓ Pētījuma procesa un rezultātu analīze un novērošana – pētījumā iegūto rezultātu apkopojums tabulās.

2.2. Pētāmās grupas raksturojums

Praktiskais pētījums ar mērķi pētīt jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu emocionālās atsaucības veidošanos literāro darbu iepazīšanas procesā tika veikts Siguldas pilsētas pirmsskolas izglītības iestādē „X”. Pētījumā piedalījās 12 jaunākā pirmsskolas vecuma bērni – 6 meitenes un 6 zēni. Sākot pētījumu, ir svarīgi konstatēt esošo stāvokli – izzināt bērnu emocionālo atsaucību, lai, pētījumu beidzot, veicot pētījuma analīzi, var izdarīt secinājumus. Lai vērtētu bērnu emocionālās atsaucības veidošanos jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem, skolotāja izstrādā vērtēšanas kritērijus (sk. 1. tabulu).

1. tabula. Kritēriji bērnu emocionālās atsaucības vērtēšanai

Kritēriji	3 balles	2 balles	1 balle
Bērns reaģē uz literārā darba saturu	Cītīgi klausās literāro darbu. Izrāda emocijas. Izprot saturu. Nosauc saklausītās darbības.	Klausās literāro darbu. Izprot saturu. Vajadzīgs pamudinājums emociju izrādīšanai.	Klausās literāro darbu bez intereses. Neieklausās saturā. Neizrāda emocijas. Neprot nosaukt darbības.

1. tabulas turpinājums. Kritēriji bērnu emocionālās atsaucības vērtēšanai

Bērns stāsta par savu emocionālo pārdzīvojumu	Pats uzsāk sarunu par savu emocionālo pārdzīvojumu. Prot nosaukt emocijas.	Nepieciešams pamudinājums sarunai par emocionālo pārdzīvojumu. Prot nosaukt tikai pāris emocijas.	Neprot izstāstīt par savu emocionālo pārdzīvojumu. Neprot nosaukt emocijas.
Bērns darbībā pauž savu attieksmi	Izrāda savu attieksmi ar prieku un ieinteresētību. Veic saklausītās darbības patstāvīgi.	Ne vienmēr pauž savu attieksmi darbībā. Veic saklausītās darbības tikai pēc pamudinājuma.	Nereaģē uz priekšā lasīto tekstu. Neveic saklausītās darbības patstāvīgi.
Bērns grib sarunāties par lasīto un izdarīto	Verbāli izsaka savas sajūtas. Pats uzsāk sarunu.	Verbāli izsaka savas sajūtas. Uz sarunu vajadzīgs pamudinājums.	Reti izsaka savas sajūtas verbāli. Uz sarunu vienmēr vajadzīgs pamudinājums.

Pētāmās grupas bērni „X” pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē pirmo gadu. Grupas bērnu raksturojumi:

Estere – ģimenē ir vienīgais bērns, jau iepriekš ir apmeklējusi pirmsskolas izglītības iestādi – jaukta vecuma grupu. Meitene ir ļoti komunikabla, emocionāli atraisīta, labprāt iesaistās ikdienas integrētajās rotaļnodarbībās. Esterei ir liels vārdu krājums, laba valoda. Prot nosaukt ģimenes locekļus – mamma, tētis, ome, krustmāte un c., un viņu vārdus. Izrāda emocijas, veic daiļdarbā saklausītās darbības patstāvīgi.

Jasmīna – ģimenē ir jaunākais bērns. Jasmīnai ir divi vecāki brāļi. Pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē pirmo gadu. Vārdu krājums mazs. Emocionāli atsaucīga. Mazo vārdu krājumu kompensē ar izteiktu mīmiku. Prot nosaukt ģimenes locekļus un to vārdus. Neprot pastāstīt par savu emocionālo pārdzīvojumu. Cenšas paust darbībā savu attieksmi pēc izlasītā daiļdarba.

Emīlija – pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē pirmo gadu, viņai ir vecāks brālis. Meitene ir komunikabla, bet emocionāli nestabila. Patīk daudz stāstīt, laba valoda. Prot nosaukt ģimenes sastāvu un ģimenes locekļu vārdus. Stāsta par savu emocionālo pārdzīvojumu, izprot literārā darba saturu.

Elza – pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē pirmo gadu, ir vecāka māsa. Meitenei ir bagāta valoda, Elza ir emocionāli atraisīta. Labprāt piedalās rotaļās. Daudz komunicē ar zēniem. Labi attīstīta empātija. Ne vienmēr izprot literārā darba saturu, bet labprāt uzsāk sarunu par lasīto un izdarīto.

Loreta – ģimenē ir jaunākais bērns, ir vecāks brālis un māsa. Ļoti komunikabla meitene, apveltīta ar bagātu valodu. Patstāvīga, emocionāli atraisīta. Pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē pirmo gadu. Izteikta mīmika. Labprāt runā un daudz stāsta par lasīto un izdarīto. Veicot saklausīto darbībā, paspēj palīdzēt citiem bērniem.

Elizabete – ir jaunākā māsiņa diviem brāļiem. Meitene ar savu „es”. Valoda bagāta, emocionāli atraisīta, kaut dažkārt nedaudz noslēgta. Patīk iesaistīties sarunās. Prot nosaukt ģimenes locekļus, viņu vārdus. Labprāt skatās grāmatas. Atraisīta, stāstot par savu emocionālo pārdzīvojumu, bet veikt savu attieksmi darbībā nepieciešams pamudinājums.

Māris – vienīgais bērns ģimenē, pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē pirmo gadu. Vārdu krājums niecīgs. Emocionāli noslēgts, nedrošs. Pamatā rotaļājas vienatnē. Neprot nosaukt savas emocijas, taču pēc pamudinājuma labprāt veic daiļdarbā saklausīto.

Kārlis – jaunākais brālis mātai un brālim. Pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē pirmo gadu. Vārdu krājums mazs, spilgti izteikta mīmika. Ir nedrošs, bet emocionāli atraisīts. Darot kādu darbu, dungo pie sevis kādu, viņam vienam tik saprotamu, dziesmu. Labprāt iesaistās rotaļās un skatās grāmatas. Patstāvīgi darbībā pauž savu attieksmi, bet nepieciešams pamudinājums, lai pastāstītu par savu emocionālo pārdzīvojumu.

Kristers – vienīgais bērns ģimenē. Pirmsskolas izglītības iestādi jau ir apmeklējis. Zēns ir emocionāli noslēgts, ne labprāt iesaistās sarunās un rotaļās. Priekšroku dod rotaļām vienatnē. Prot nosaukt ģimenes locekļus. Ļoti interesē mašīnas, labprāt šķirsta grāmatas ar mašīnu attēliem. Pēc pamudinājuma reaģē uz literārā darba saturu un pauž savu attieksmi.

Ralfs – pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē pirmo gadu, ir jaunākais brālis mātai. Ralfam valoda bagāta, emocionāli atraisīts, bet dažkārt jūtas nedrošs, ir vajadzīga mātas klātbūtne. Prot nosaukt ģimenes locekļus, viņu vārdus. Ir liela interese par grāmatām. Vienmēr atvērts sarunai par lasīto vai izdarīto, nereti to pats uzsāk.

Toms – ir jaunākais brālis trim brīnišķīgām māsām. Toms ir ļoti emocionāli nestabils, daudz raud. Nelabprāt iesaistās rotaļās ar citiem bērniem. Vārdu krājums mazs. Ļoti pieķeries kādam noteiktam pasaku personāžam. Nepaspārliecināts, taču pēc pamudinājuma pauž savu attieksmi par daiļdarbā saklausīto.

Oskars – pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē pirmo gadu, viņam ir jaunāka māsa. Zēna valoda ļoti nabadzīga, emocionāli ļoti noslēgts, neprot pastāstīt par savu emocionālo pārdzīvojumu un nosaukt emocijas. Atsaucīgs rotaļām ar mašīnām un klučiem.

Lai varētu veiksmīgāk izvērtēt iespējamo emocionālo attīstības dinamiku, pētāmās grupas bērni tika novēroti un izvērtēti arī ballu sistēmā, izejot no izvirzītajiem kritērijiem un tiem atbilstošiem rādītājiem pētījuma sākumā (sk. 2. tabulu).

2. tabula. Bērnu emocionālās atsaucības vērtējums pētījuma sākumā

Bērna vārds	Bērns reaģē uz literārā darba saturu	Bērns stāsta par savu emocionālo pārdzīvojumu	Bērns darbībā pauž savu attieksmi	Bērns grib sarunāties par lasīto un izdarīto	Balles kopā
Estere	3	3	3	3	12
Jasmīna	2	1	2	1	6
Emīlija	3	3	3	3	12
Elza	2	3	3	3	11
Loreta	3	3	3	3	12
Elizabete	2	3	2	2	9
Māris	1	1	2	1	5
Kārlis	2	1	3	1	7
Kristers	2	2	2	2	8
Ralfs	3	3	3	3	12
Toms	1	1	2	1	5
Oskars	1	1	1	1	4

2.3. Praktiskais darbs ar bērniem

Ikdienā strādājot ar bērniem, vadot integrētās rotaļnodarbības, skolotāja novēroja, ka izmantojot pedagoģiskajā procesā literāros darbus, bērni vairāk izrāda emocijas, stāsta par savu pārdzīvojumu un aktīvāk to pauž darbībā. Literārie darbi tika izmantoti ikdienā integrējot visus mācību priekšmetus. Apgūstot dienu nosaukumus, skolotāja izmantoja V. Luksa dzejoli „Slinkais Jānītis”.

Pirmdien Jānītim sāpēja kāja.

Vai, vai, vai, vai, vai, vai
sāpēja kāja (2 reizes).

Otrdien galvā bij` reibonis nelāgs.

Vai, vai, vai, vai, vai, vai
reibonis nelāgs (2 reizes).

Trešdien pakrūtē iemetās dūrējs.

Vai, vai, vai, vai, vai, vai
iemetās dūrējs (2 reizes).

Ceturtdien Jānītim sāpēja mati.

Vai, vai, vai, vai, vai, vai
sāpēja mati (2 reizes).

Piektdien pukstēja divpadsmit zobu. Sestdien vēderā dūra un grieza.

Vai, vai, vai, vai, vai, vai

divpadsmit zobu (2 reizes).

Vai, vai, vai, vai, vai, vai

dūra un grieza (2 reizes).

Tikai svētdien bij` Jānītis vesels.

Hei, hei, hei, hei, hei, hei

svētdien bij` vesels (2 reizes).

Taču vienlaikus tiek apzināti emociju pārdzīvojumi, nosauktas emocijas, apgūtas ķermeņa daļas, kopīgi apgūts dzejoļa teksts, dziedāta dziesma, rasts priekšstats par skaitļiem. Skolotāja patīkami pārsteigta, ka, citkārt klusais un noslēgtais, Kārlis izrāda ļoti lielu ieinteresētību un patstāvīgi darbojas līdzī literārajam tekstam, norādot attiecīgās ķermeņa daļas un izrādot emocijas. Ļoti spilgti šo dzejoli – dziesmu (skat. 2. pielikumu) ar mīmiku attēlo Jasmīna. Nākošās dienas rītā Estere nāk ar ziņu no mājām, ka vakar esot stāstījusi omei par Jānīti un „ome teica, ka viņa arī zinot šo dzejoli”. Savukārt Toms pastāsta, ka viņa tētim vakar sāpēja kāja, jo viņš „sasita kāju”. Tas liecina par to, ka ģimenē tiek pārrunātas dienas gaitas, bērni ir tikuši uzklauti, gūstot emocionālu atsaucību. Vēlāk šis daiļdarbs kļuva par „emocionālu atrakciju”, brīdī, kad noskaidrojām, kāda šodien diena. Ralfs vienmēr pirmais atcerējās par Jānīti, kuram kaut kas sāpēja. Tad pēc kārtas visi atcerējās, kas kaitēja Janītim, izrādīja empātiju.

Ļoti lielu atsaucību bērnos izraisīja Raiņa dzejoli (skat. 3. pielikumu) no krājuma „Manu lellīti sauc Lolīti”.

„Lolīte”.

Manu lellīti

Sauc Lolīti.

Viņas actiņas

Zilas, spīdošas.

Lolīte labiņa,

Klausa uz vārdiņa.

Kad gulēt nolieku,

Nebrēc ne drusciņu

Un nekust nemaz,

Lai to vēl izdara kas?

Lasot „Lolīti”, skolotāja novēroja, ka bērni darbībā attēlo dzejoļa tekstu – pieskaras acīm, imitē gulēšanu, saliekot plaukstiņas kopā pie auss un, kļūst ļoti klusi. Vēlāk Toms, Māris, Elizabete pirmie ieskatās citiem bērniem acīs un nosauc to krāsu. Estere ievēro, ka skolotājai ir acis tādā pašā krāsā kā Elzai un Kristeram. Savukārt Emīlija saka, ka „viņas mammai un opim ir

zaļas acis, un zini, Inga, manam kaķim arī ir tādas zaļas acis”. Vēlāk skolotāja novēro, ka meitenes, liekot gulēt lelles un citas rotaļlietas skaita – „klausu uz vārdu un nekust nemaz, kuš – jāgul”. Skolotāja piekrīt I. Stikānes rakstītajam, ka dzeja ir pievilcīga ar tās emocionalitāti.

Apgūstot tēmu par mājdzīvniekiem, skolotāja izmantoja Raiņa dzejoli „Noslēpums”.

Pagriez, Lolīti, austiņu!

Ko es tevim pateikšu.

Tikai klusi, klusiņām!

Ka to nesaki nekam!

Pincei ir trīs incīši

Tavā šūplī ielikti!

Akli vēl, bet rāpjas jau,

Visi pīkst un ņaud: ņau! ņau!

Skriesim skatīt, Loliņa!

Vēl neviens to nezina.

Grupuņas telpā apzināti skolotāja bija nolikusi mīkstās rotaļlietas – kaķus, un tie bija dažāda izmēra un dažādās krāsās. Viņa vēroja, vai kāds pēc dzejoļa nolasīšanas tos pamanīs. Skolotāja pamanīja, ka, jau lasot dzejoli, kāds koķeti norādīja un rotaļu kaķiem plauktā un uz spilveniem. Ralfs lūdza atļauju „Inga, vai drīkstu paņemt to mazo melno kaķīti”?, uz ko es apstiprinoši atbildēju „jā”. Māris paņēma klepī lielo balto kaķi un Elizabete samīļoja mazo pelēci, kurš gulēja uz spilveniem. Kad rotaļnodarbība beidzās, Emīlija un Estere sarūpēja kaķu ģimenei siltu segu, bet Loreta atnesa pienu. Zēni – Māris un Kristers, uzbūvēja kaķiem māju. Vienlaicīgi tiek pilnveidotas konstruēšanas un sadarbības prasmes. Kā norāda S. Omārova, visi cilvēka darbošanās veidi notiek saskarsmes kontekstā. Saskarsme ir galvenā cilvēka esamības forma. Lielu atsaucību un rosību izraisa arī Raiņa dzejoļi “Dzimumdiena” un “Leļļu ķēķī” (skat. pielikumu). Dzimšanas dienas organizēšanas procesā iesaistās visi bērni, arī Oskars, kurš parasti neiesaistās rotaļu procesā un neizrāda nekādu interesi par literāro darbu. Šoreiz Ralfs, Māris un Kārlis ir galvenie šefpavāri. Taču Loreta, kura vienmēr ir aktīva un emocionāla, norāda, ka “mamma (domāta viņa pati) labāk māc mizot kartupeļus” un pievienojas zēnu pulciņam.

Ralfs māca pārējiem cept kūkas, jo “mana mamma man mācīja taisīt kūkai mīklu” un “Kārlim vajag sameklēt ievārījuma burku”. Skolotāja augsti novērtē šo patstāvīgo bērnu rosību un ieņem novērotāja pozīciju. Vajadzības gadījumā bērniem ir iespēja griezties pie viņas pēc padoma. Salvešu locīšanā pēc ilga novērojuma no malas, iesaistījās arī Oskars. Pirkstiņi vēl ir neveikli, taču skolotājai gandarījums par Oskaru. Arī Elizabete pamana Oskara iesaistīšanos un, klusiņām pienākusi pie skolotājas, iebiksta mīļi sānos “Inga, redzi, Oskars arī aizgāja pie viņiem”. Tas nozīmē, ka bērni viens otru ievēro. Skolotāja atzinīgi novērtē šo Elizabetes

vērīgumu, Oskara atļaušanos un iekļaušanos. Kas var būt skaistāks par harmonisku, emocionāli labvēlīgu bērnu kopādarbošanos, no kuras emocionālu gandarījumu gūst ikkatrs. Beigās tiek saklāts svētku galds ar salvetēm un traukiem, un visi sirsnīgi sveic iedomātu jubilāru – lelli, kopīgi nodziedam dziesmu un svinības turpinās

Pēc iepazīšanās ar Raiņa dzejoli “Labu nakti!”, bērni biežāk dzied šūpuļdziesmas savām rotaļlietām. Elizabete lūdz nodziedāt “lāča bērnus” visiem bērniem pirms “pusdienas miedziņa”. Emīlija norāda, ka “Inga vispirms taču lasīs mums pasaku”. Skolotāja augsti novērtē bērnu savstarpējo komunikāciju un viedokļus.

Nu, Lolīt, labu nakti!
Tev vajga gulēt iet.
Stāv māmiņa uz vakti,
Ver droši acis ciet!
Tev šūpulī būs mīksta guļa;
Ar dziesmām tevi guldišu.
Bet rīt tu neesi man tūļa!
Jau agri tevi piecelšu.

Katru dienu pēc diendusas pasakas tiek dziedāta šāpuļdziesma vai tiek klusu klusu atskaņotas melodijas bez vārdiem cd formāt. Tās mēs mīļi esam iesaukuši „žū žū dziesmas”.

Rīta apļa laikā, skandinot skaitāmpantus, (skat. 4. pielikumu) bērni vienlaicīgi attīsta pirkstu sīko muskulatūru, koordinē kustības – „galva – rokas”, kā arī emocionāli atsaucas uz literāro tekstu.

Viena pupa, otra pupa,
viena resna, otra strupa.
Kopā sanāk pupu zupa.

Piemēram skaitāmpants par pupu zupu, vienudien` izraisīja lielu izbrīnu Tomam, kuŗš pusdienās vīlās, ka pusdienās nav pupu zupas. Tas notika dienā, kad pirmo reizi skaitījām šo pantiņu.

Zaķi zaķi mazgā muti,
Zaķi zaķi mazgā muti!
Ja tu muti nemazgāsi,
kāpostiņu nedabūsi!

Šis ir bērnu ļoti iemīļots rīta apļa skaitāmpants apvienots ar kustībām. Vienlaicīgi tiek izrunāti personīgās higiēnas jautājumi. Bērni ļoti labi zin, ka rītos un vakaros jāmazgā zobi, jo, kā uzsver Kristers, „atnāk pa nakti zobgrauži un lien man starp zobiem” un Emīlija saskumusi saka, ka „viņas omei laikam bija daudz zobgraužu, jo viņa bija pie zobārsta”.

Skolotājas prakse liecina par to, ka dažkārt bērnu sarunas un emocijas liek pārorientēties uz citu tēmu, jo kāda sarunas frāze bērnus tik ļoti ir ieinteresējusi, ka iecerētais temats tiek atcelts uz vēlāku laiku. Tā notika dienā, kad tika runāts par apģērbu. Visi kopā klausījāmies V. Singajevskas dziedāto dziesmu „Lelles jaka” (skat. pielikumu), un pēkšņi Ralfs saka, ka viņš šodien aizmirsis „vismīļāko zilo jaku” mājās un viņš nesaprot, kā var jaku uzšūt. Vispirms visi „izkustināja” pirkstiņus atdarinot dziesmas tekstā dzirdēto. Tās dienas mērķis bija apzināt, kuram no bērniem šodien mugurā ir jaka un ar taustes palīdzību noteikt, kuram ir vismīkstākā. Saskaitīt, cik jaku pavisam kopā, bet, tā kā Ralfam fakts par aizmirsto jaku sagādāja raizes un skumjas, skolotāja vienojās ar bērniem, ka visi kopā darinās Ralfa mīļāko zilo jaku. Tas ļāva bērniem izpausties jakas dekorēšanā, pilnveidoja sadarbības prasmi. Estere apskāva Ralfu un teica, lai neskumstot, „rīt paprasi mammai to jaku, tad mums visiem būs”. Bērni pilnveidoja griežšanas prasmi, aplikācijas prasmi, kompozīciju. Tā kā skolotāja saprata, cik svarīgs šis fakts bija, viņa vakarā, bērniem nedzirdot, palūdza vecākiem nākošajā dienā bērniem uzvilkt kādu jaku, lai bērni tās var saskaitīt, iztaustīt, uzvilkt un novilkt.

Vērojot bērnus un apzinot viņu spējas, skolotāja secināja, ka vairumam bērnu ir slikti apgūtas sociālās prasmes, kuras ir nepieciešamas viņu veiksmīgai sociālai, psiholoģiskai, fiziskai un garīgai attīstībai. Veiksmīgi apgūtas, tās nodrošina veiksmīgu sociālās pieredzes apguvi ģimenē un vienaudžu vidē, kā arī saskarsmē ar pieaugušajiem. Sociālās prasmes nodrošina spēju pieņemt lēmumu un atbildēt par savu rīcību, palīdz bērnam būt patstāvīgākam. Tās ir cieši saistītas ar bērna pašvērtējuma un pašcieņas līmeni. Tāpēc skolotāja izvirzīja sev mērķi, palīdzēt bērniem apgūt vienkāršākās sadzīves prasmes, izmantojot literāros darbus. Pirmais, ko skolotāja izdarīja, sameklēja iepriekš kaut kad dzirdētajai bērnu dziesmai par ģērbšanos, dziesmas tekstu. Teksts tika pārveidots atbilstoši vajadzībām. Oriģinālais teksts pieder I. Ruņģim (skat. 1. pielikumu). Skolotājas teksts bija šāds –

viena rociņa, otra rociņa
abas rociņas iekšā krekliņā;
viena kājiņa, otra kājiņa
abas kājiņas zilās zeķītēs.
Vai citā reizē -
viena podziņa, otra podziņa,
trešā podziņa – skaista jaciņa;
viena kājiņa, otra kājiņa
abās kājiņas baltas kurpītes.

Šī dziesma vēlāk tika dziedāta ģērbjoties un dodoties pastaigā, jo dziesmas piedziedājumā ir teksts – “mēs ejam tilu-lilu, ejam tilu-lilu, ejam tilu-lilu, lielā pastaigā”. Skolotāja novēroja un

secināja, ka šī vienkāršā dziesma rada emocionālu atsaucību, raisa bērnos pozitīvas emocijas. Ģērbšanās procesu padara rotaļīgu un vieglu, kas arī bija skolotājas mērķis. Bez tam laika gaitā skolotāja secināja, ka izmantojot šādu apmācības metodi, prasmes tiek apgūtas ātrāk un neizsauc negatīvas emocijas – dusmas, agresiju, ka kaut kas neizdodas. Arī ģērbjot lelles, bērni skaita apgūtos dzejolišus.

Ar nepietiekami apgūtām sociālajām prasmēm ir grūtības pieņemt jaunas situācijas, kas saistītas ar nepietiekamām adaptācijas prasmēm. Grūtības uztvert un saprast teikto, kas savukārt pazemina spēju veikt mācību uzdevumus. Pazeminās izziņas interese par apkārtnē notiekošo, dominē vēlme norobežoties no citiem bērniem. Bērns var justies atstumts un nesaprasts. Šo skolotāja var attiecināt uz Oskaru un Tomu, kuriem bija visvājākās sociālās prasmes. Taču līdzko tās tika apgūtas, zēniem parādījās smails sejas, griba pašiem vairāk darīt.

Ļoti liela loma bērna sociālo prasmju apgūvē ir vecākiem. Ir svarīgi kopā pavadīt daudz laika, ar izpratni izturēties pret bērnu, dot viņam iespēju justies patstāvīgam un neatkarīgam, pieņemt lēmumus kopā. Uztvert bērnu kā līdzvērtīgu partneri, tādējādi paaugstinot bērna pašvērtējumu. Uzslavām jābūt godīgām un pelnītām. Ar pētījumā iesaistīto bērnu vecākiem skolotājai ir ļoti laba sadarbība, kas, savukārt, veicina sekmīgu bērna attīstību, kam pamatā ir emocionāla atsaucība, kura ir “nolasāma” gan praktiskajā darbībā, gan verbālajā saskarsmē. Sadarbība Lingvodidaktikas vārdnīcā tiek definēta kā kopīga, mērķtiecīgi organizēta darbība vai savstarpēja palīdzība, izpildot noteiktu uzdevumu, lai sasniegtu izvirzīto mērķi (Lingvodidaktikas vārdnīca, 2011, 77).

Saskarsmes kvalitāte ir atkarīga no iesaistīto personu apzinātas rīcības, kas savukārt ietekmē bērna dzīvi, pašsajūtu, darba spējas. Saskarsmes procesā cilvēks (bērns) piedalās ar visu – ar domām, vēlmēm, jūtām, ar savu ķermeni, balss aparātu. Cilvēks kontaktējas ar cilvēku ne tikai verbāli – ar balsi, bet arī neverbāli – ar žestiem, mīmiku, pozu. Izmantojot M.Knapa definīciju, varam sacīt, ka “neverbālā komunikācija apzīmē visas tās cilvēka reakcijas, kuras nevar tikt aprakstītas kā atklātas vārdiskas (mutiskas vai rakstiskas) manifestācijas” (Omārova, 1994, 49).

Šeit spilgts piemērs ir Jasmīna, kuras vārdu krājums vēl ir mazs, taču savas emocijas viņa spilgti izsaka ar mīmiku. Mulsums vai prieks ir skaidri “nolasāms” no viņas sejas. Taču, laikam ejot, meitenes valoda bagātinās. Tam par iemeslu ir arī skolotājas prasme izmantot literāros darbus integrētajās rotaļnodarbībās. Jasmīna skaita vienkāršos pantiņus, spēlējoties un ģērbjoties. Mamma stāsta, ka meitene tos mājās māca arī pērējiem ģimenes locekļiem.

Pētījuma beigās skolotāja secina, ka visi bērni ir emocionāli atvērtāki un brīvāki savā darbībā. Liels prieks par Toma, Jasmīnas un Māra izaugsmi. Ar Oskaru vēl ir daudz darāmā, bet viss ir padarāms. Jau tas, ka viņš iesaistās kopīgās grupas darbībās, ir liels

sasniegums gan viņam pašam, gan bērnu grupai kopumā. Sadarbībā liela nozīme ir pozitīvām emocijām, acu kontaktam, sarunām, abpusējai uzticībai. Skolotājam ir jātic bērnam, ka viņš var, un bērnam ir jājūt uzticēšanās, ka viņš tiek novērtēts arī ar to, ko viņš prot un skolotāja tic, ka bērns var vēl vairāk un labāk.

Dinamisko paužu laikā skolotāja arī izmanto skanīgus īsus pantņus, piemēram, Raiņa dzejoli "Vēzītis". Bērni ar prieku izpilda "vēžu gājienu" atmuguriski. Arī reizēm emocionāli noslēgtie bērni – Emīlija, Ralfs, Toms, Oskars, Kristers, ar sajūsmu izpilda šo fizisko vingrinājumu. Bērni emocionāli atveras, smejas, komunicē viens ar otru. Mēģina iet pa pāriem, kas savukārt sekmē viņu sadarbību, kas ir ļoti nepieciešama viņu izaugsmei, emocionālai un sociālai attīstībai.

„Vēzītis”

Vēzīti, vēzīti,

Ko tu darījis?

Ko tik bailīgi

Atpakaļ rāpies?...

Integrētajās rotaļnodarbībās skolotāja ļoti bieži izmanto pasakas. Modulējot balsi – gan balss skaļumu, gan intonāciju, gan runas tempu ir ļoti vienkārši saglabāt bērnu uzmanību un dabīgā veidā tiek radīta bērnu emocionālā atsaucība. Bērni, noklausoties pasaku, paši pēc tam attēlo, izrunā pasaku varoņus. Šo faktu akceptē arī I. Freiberga, norādot, ka bērni pielāgojas skolotāja runas veidam, jo skaļāka skolotāja, jo skaļāki bērni. Skaļa balss var radīt bērnos spriedzi, kas savukārt rada bērnam aizsargreakciju – pasivitāti, nogurumu un rezultātā viņš nevēlas iesaistīties darbībās un atsevišķās diskusijās. Tāpēc skolotāja runai ir jābūt izteismīgai, mierīgai, bērniem nozīmīgai (Freiberga, 2009, 55).

Bērniem jāatklāj, ka runas temps un skaļums var būt dažāds, taču vajag saprast un piemēroties kur un kad runāt - piemēroties videi. Skolotāja netīšām ir veiksmīgi piemēklējusi skaitāmpantu ar kustībām, kas nomierina un mobilizē bērnus. Pantņus „cepu cepu pankūciņu, citu lielu, citu mazu” bērni izpilda, grozot plaukstas, un vienmēr saceptās pankūkas sūta kādai konkrētai personai. Parasti sākam ar „klusu pankūku”, kuru cepot, tekstu bērni skaita čukstus un, atkarībā no kopējās izvēles, met pankūku noteiktā virzienā visi reizē – uz augšu, pa labi vai pa kreisi. Nākamā pankūka obligāti ir „skaļā pankūka”, bet tā jācenšas skaitīt visiem reizē. Bērni ļoti cenšas, un atkal tā tiek cepta kādai noteiktai personai, parasti tā ir vai nu grupas skolotāja palīgs vai sporta skolotāja, kad bērni gaida sporta nodarbību, vai bērnu vecāki. Vienmēr šo pauci beidzam ar „klusu pankūku”, kas mobilizē un nomierina bērnus. Šīs īsās pauzītes laikā bērni parasti ir ļoti emocionāli, priecīgi, atsaucīgi, uzmanīgi, ar pacilātību un emocionāli pozitīvi dodas turpināt kādu dienas aktivitāti. Šad tad šo „mirkļa rotaļu”, kā to ikdienā dēvē skolotāja, izmanto

arī brīdī, kad bērni rotaļājoties nemanāmi ir kļuvuši skaļi. Rezultāts ātrs un efektīvs, un galvenais bērniem patīk šī „mirkļa rotaļa”.

Atgriežoties pie tēmas par pasakām, pētāmās grupas bērnus ļoti uzrunāja pasaka par vecīša cimdiņu (skat. 5. pielikumu). Nedēļas griezumā runājām par draudzību, par dzīvniekiem, par cimdiem. Skolotāja bija uzšuvusi no adītiem džemperiem lielu dūraini, sarūpējusi mīkstās mantas – pasakas personāžus – mušu, peli, zaķi, vilku, lāci, gaili. Bērni paši bez īpaša pamudinājuma pieteicās atveidot pasakas varoņus. Estere uzņemas cimda lomu, bet konstatē, ka vienai lielo cimdu noturēt grūti. Viņa pati aicina kādu sev palīgā. Lai cik tas neliktos dīvaini, uz lūgumu atsaucas klusais Kārlis. Šo faktu ļoti novērtē skolotāja. Gaiļa lomu spēlē Ralfs. Viņš arī šinī brīdī iesaucas: „Atceries, Inga, man masku ballē arī bija gaiļa tērps un Tu biji vista”. Ralfs izdomā, ka nākamajā dienā nesīs tērpu uz grupiņu, lai „pa īstam var nospēlēt pasaku”. Pelīte ir Jasmīna, muša vēlas būt Kristers, Loreta piesakās zaķenes lomai, vilks ir emocionālā Emīlija. Lāča lomu uzņemas Māris. Pārejie bērni kopā ar skolotāja palīgu izvēlas būt skatītāji. Izrāde izvēršas varen interesanta un jautra.

Nākamajā dienā skolotāja ir parūpējusies par pārsteiguma momentu – ir sagatavots vēl lielāks cimds, kurā var ielīst paši bērni – pasakas varoņi, un tavu brīnumu – cimds tiešām saplīst. Bērnu emocijas ir tik patiesas! Cits ļoti pārdzīvo, cits dodas meklēt adatu un diegu, cits steigšus dodas pie skolotājas ar jautājumu „ko nu?”. Taču tad palīgā nāk skolotāja ar jautājumu – „kas notika ar cimdiņu pasakā?” un bērni emocionāli nomierinās, jo pasakā taču cimdiņš saplīst. Šeit vietā vēlāk būs pārrunas par to, kāpēc cimdiņš saplīsa?, varbūt varam Vecītim uzadīt jaunu cimdu pāri – šeit seko darbiņš mājturības un tehnoloģiju nodarbībā. Toms, kurš parasti pasīvi iesaistās sarunās, jautā „vai adīsim tāpat kā vilkam zeķes?”. Viņš ir atcerējies mūsu muzikālo pirkstiņrotaļu „Adiet, bērni, ko adāti”.

Bērni ir ļoti emocionāli atsaucīgi šādām integrētām nodarbībām un arī skolotājai ir viegli tās plānot un vadīt. Pēc bērnu izspēlētās izrādes, kā jau aktieriem, skolotāja bērniem ir sarūpējusi mazus pārsteigumus – ziedus, kurus izgatavojusi pati no papīra. Nākošais rīts sākas ar bērnu sanestajiem pasakas par „Vecīša cimdiņu” personāžiem, kurus visi kopā matemātikas nodarbībā saskaitīs. Kāds ir atnesis arī cimdiņus. Estere rāda savu „mīļi” nonēsāto mazo cimdiņu un piebilst „tas nekas, ka tur caurums, viņi trakie tāpat saplēsis skriedami”, un skolotāja piebilst – „mēs taču vēlāk varēsim to kopā salāpīt”, uz ko meitene priecīgi pamāj galvu un aizskrien spēlēties pie citiem bērniem. Tagad bērni paši izspēlē šo pasaku un sacer citus scenārijus, kas nepiespiestā, netīšā veidā attīsta viņu emocijas, emocionālo atsaucību, sadarbības prasmes, empātiju.

Skolotāja piekrīt I. Gēbeles rakstītajam, ka pasaka, pateicoties savām īpašībām, bērnam palīdz augt un attīstīties dabīgā veidā, pasaka izmanto cilvēka potenciālu un spējas. Galvenais

priekšnoteikums cilvēka attīstībai ir paaugstināt personības pašapzināšanās līmeni (Gēbele, 2012, 16). Pasaku lasīšana nodrošina paredzamību un drošības sajūtu bērna dzīvē, jo tiek stimulēta fiziskā (klātbūtne), sociālā (situāciju risinājumi), intelektuālā (vērtību un likumsakarību izpratne), emocionālā (mierīga atmosfēra, fantāzijas rosināšana) un garīgā (dzīves un notikumu filozofiskās jēgas izpratne) bērna attīstība.

Pasakas ir dabisks, nepiespiests, brīvs audzināšanas veids. Tajās ir atrodama satikšanās ar visu, ko cilvēks dzīvē noteikti pieredzēs. Bērība ir īstais laiks, lai cilvēks apgūtu visu, kas viņam būs nepieciešams dzīves uzdevumu veikšanai un pārbaudījumiem, ar ko viņam nāksies saskarties dzīvē. Īpaši noderīgas ir prasmes izvirzīt, atrisināt un pildīt dzīves uzdevumus, un pasakas šeit ir lieliski palīgi un skolotāji. Pasakās galvenais uzsvars ir likts uz konkrētu darbību un tai vienmēr ir sekas. Pasaku varoņi nemitīgi nonāk saskarsmē ar citiem, citu vajadzībām un citu pasaku varoņu rīcību, tādējādi veidojas cilvēka pasaules uzskats.

Plānojot integrētās rotaļnodarbības, skolotāja ņem palīgā arī С. Крюкова, Н.Донскова grāmatu „Удивляюс, злюс, баюс...”, kurā ir apkopota metodika un scenāriji rotaļnodarbībām, īpaši akcentējot emocionālo atsaucību. Bez tam neatņemama skolotājas ikdienas zinību vacelīte ir Н.Куражева grāmata „Цветик – семцветик”.

Izvērtējot bērnus pētījuma laikā, skolotājai ir liels prieks un gandarījums, ka viņas ikdienā izmantotā metode – pēc iespējas vairāk izmantot literāros darbus integrēto rotaļnodarbību plānošanā un realizēšanā, nes redzamus augļus. Jasmīnas vārdu krājums ir jūtami paplašinājies. Tagad, tos apvienojot kopā ar izteikto mīmiku, meitene ir kļuvusi emocionālāka, emocionāli atvērtāka. Jūtami izmainījies ir Māris. Ja pētījuma sākumā viņš bija kluss un maz kontaktējās sava mazā vārdu krājuma dēļ, tad pētījuma beigās zēns ir komunikablāks, vairāk empātisks, ir vēlme pastāstīt, cik nu vārdu krājums atļauj, par savām sajūtām un darbībām.

Kristers ir ieinteresējies par grāmatām. Viņa mamma ar prieku saka, ka „mazais mīļums katru vakaru lūdz palasīt kādu pasaku”. Skolotāja šo nozīmīgo sīkumu viņu ikdienā novērtē ļoti augsti. Kārlis turpina dungot dziesmas, darot kādu darbiņu. Tikai tagad šīm dziesmām pievienojas arī teksts no kāda pantiņa, kāda rindiņa no dzejoļa, vai kāds pasaku personāžs. Mamma ar prieku stāsta, ka „puika ir savādāks”. Jautāju – kādā ziņā, un mamma atbild – „tāds uzmanīgāks, mīļāks pret māsu un brāli ir palicis”. Ko gan vēl skolotāja var vēlēt! Arī noslēgtais Toms ir emocionāli atvēries. Raudāšana no rītiem praktiski ir beigusies, jo, pēc skolotājas domām, zēns ir sajutis emocionālu atsaucību un drošības, uzticēšanās sajūtu no skolotājas un bērniem.

Vairāk rūpju ir ar Oskaru. Zēna vecāki ir mazāk atsaucīgi, tāpēc pozitīva virzība ir lēnāka, taču ar pacietību un mīlestību ir lieli darbi padarāmi. Ir prieks par katru jaunu aktivitāti, ko skolotāja un bērni pamana Oskarā. Vārdu krājums paplašinājās tikai nedaudz, taču tagad,

sazinoties ar nākamo Oskara audzinātāju, prieks, ka nu jau zēns runā daudz vairāk un ir kļuvis drošāks izsakoties un darbojoties. Arī emocionāli atraisītās un emocijām bagātās Estere, Elza, Emīlija, Loreta un Ralfs vairāk interesējas par daiļdarbiem, izspēlē savas pasakas, paši izdomā kustības skaitāmpantiem. Elizabete ir kļuvusi emocionāli stabilāka. Skolotāja novēroja, ka arī šai meitenei bija svarīgi sajūst uzticēšanos, drošību, pieņemt viņu ar tikai viņai piemītošajām emocijām. Pēc dzejoļa par kaķi, baltais skolotājas kaķis ir meitenes vislabākais, vismīļākais draugs. Skolotāja redzēja un saprata, cik ļoti svarīgi tas ir Elizabetei, un šobrīd baltais pūkainais minka dzīvo pie Elizabetes, protams to saskaņojot ar meitenes vecākiem.

Bērnu emocionālās atsaucības izvērtējums apkopots sekojošajā tabulā (skat. 3. tabulu).

3. tabula. Bērnu emocionālās atsaucības vērtējums pētījuma beigās

Bērna vārds	Bērns reagē uz literārā darba saturu	Bērns stāsta par savu emocionālo pārdzīvojumu	Bērns darbībā pauž savu attieksmi	Bērns grib sarunāties par lasīto un izdarīto	Balles kopā
Estere	3	3	3	3	12
Jasmīna	2	2	3	3	10
Emīlija	3	3	3	3	12
Elza	3	3	3	3	12
Loreta	3	3	3	3	12
Elizabete	3	3	2	3	12
Māris	2	2	2	2	8
Kārlis	3	2	3	2	10
Kristers	2	3	2	3	10
Ralfs	3	3	3	3	12
Toms	2	2	2	2	8
Oskars	1	1	2	1	5

Pats svarīgākais, pēc skolotājas domām ir: „Visu ko dari, dari ar mīlestību un dari bērnu labā. Pierādi, ka tu viņus mīli, bet mīli nevis ar tukšiem vārdiem, bet ar darbiem – ar klātbūtni, ar atvēlēto laiku, ar patiesām emocijām, ar padomu un uzslavām, ar to, ka esi viņa skolotāja, mamma, tētis, kurš tevi mīlēs tādu, kāds – tu ,bērns, esi”.

Skolotāja kvalifikācijas darbu iesāk ar R. M. Stefordas rindām un beidz ar H. Džirbāna rindām, kuras publicētas M. E. Maunzas grāmatā „Kā atmodināt un kopt bērna iekšējo dzīvi”. Nav iespējams būt nevainojamam skolotājam, nevainojamam vecākam. Šīs rindas ļoti uzrunā un mudina vēl vairāk, vēl labāk veltīt sevi bērniem.

„Jūsu bērni nav jūsu bērni. Viņi ir
pēc sevis pašas noilgojušās dzīves dēli un meitas.
Tie nāk caur jums, bet ne no jums un,
kaut ir ar jums, tomēr jums nepieder.
Jūs varat dāvāt viņiem savu mīlestību, bet ne jūsu
domas, viņiem ir viņu pašu domas.
Jūs varat izmitināt viņu ķermeņus, bet ne viņu dvēseles,
viņu dvēselēm piemājo rītdienas māja, kur jums
nav dots ciemoties pat ne jūsu sapņos.
Jūs varat censties līdzināties viņiem, bet nemēģiniet
padarīt viņus līdzīgus jums. Dzīvei nav atpakaļgaitas, nedz
kavēšanās vakardienā.
Jūs esat loks, no kura jūsu bērni kā
dzīvas bultas ir aizraidīti prom. Strēlnieks redz mērķi
uz bezgalības ceļa, un Viņš jūs saliec ar
Savu spēku, lai Viņa bultas var lidot aši un tālu.
Ļaujiet, lai jūsu saliekšana Viņa rokās kalpo
priekam; kā viņš mīl bultu, kura lido,
tā mīl ir loku, kas ir stabils” (Maunza, 2012, 184).

Secinājumi

1. Emocijām bērna dzīvē ir liela loma, jo uz tām balstās bērna uzvedība, tās aktivizē un organizē bērna uztveri, uzmanību, atmiņu, iztēli, domāšanu un runu. Emocionālajos stāvokļos atklājas cilvēkam raksturīgākās izturēšanās īpatnības un neraksturīgi psihiskie ieradumi.
2. Emocionālā atsaucība veidojas un izpaužas cilvēku saskarsmē, kas ir viens no galvenajiem izzināšanas paņēmieniem. Saskarsmes kvalitāte ir atkarīga no iesaistīto personu apzinātas rīcības, kas savukārt ietekmē bērna dzīvi, pašsajūtu, darba spējas.
3. Jaunākais pirmsskolas vecums ir svarīgākais dzīves posms emocionālās atsaucības attīstībā. Bērns piedzimst ar potenciālu spēju veidot emocionālus kontaktus. Lai bērniem būtu vieglāk apgūt nepieciešamās zināšanas un praktiskās iemaņas, vieglāk veidotos saskarsmes pieredze, pedagogam vai vecākam ir jāzina bērna attīstības īpatnības, viņa vajadzības un intereses.
4. Pirmsskolas vecumā nozīmīgs ir emocionālais pārdzīvojums, ko izraisa literārais darbs. Emocionālās atsaucības rosināšanai svarīga brīva atmosfēra, nepiespiesta pedagoga un bērna sadarbība un brīva griba. Literatūra ir viens no veidiem, kas sniedz bērnam gan zināšanas, gan emocijas.
5. Literatūra kā maksas forma ir ne tikai nozīmīgs informācijas avots, bet veic arī cilvēciskās saskarsmes vides funkciju. Literatūra veicina vispusīgas, harmoniskas un emocionāli atsaucīgas bērna personības attīstību un veidošanos.
6. Aizraujoša literārā darba piedāvāšana atraisa bērņā emocionālu atsaucību, mazina stresu. Daiļliteratūra ne tikai padziļina bērna emocionālo pārdzīvojumu, bet arī paplašina viņa vārdu krājumu un stimulē asociatīvo domāšanu.
7. Pētījuma gaitā apstiprinājās hipotēze, ka literārie darbi sekmē emocionālās atsaucības veidošanos, kas savukārt:
 - ✓ ļauj vieglāk apgūt sadzīves prasmes,
 - ✓ rada pozitīvu, drošu, emocionālu pedagogisko vidi,
 - ✓ rosina klausīties un mācīties arvien jaunus literāros darbus.

Literatūras un avotu saraksts

1. Ancāne, G. *Bērnu psihiskā veselība*. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=5mw8SO0jKuc&index=2&list=PLOuj3Zhk6v4cLSV5XvG32ZHdptMwkI6ew>.
2. Ancāne, G. *Par bērnu emocionalitāti*. Pieejams: <https://www.e-klase.lv/lv/zina/zinas/aktualitates/ka-bernu-izaudzinat-par-veiksmigu-un-brivu-cilveku/>.
3. Ancāne, G. *Sabiedrības vērtības emocionālās veselības aspektā*. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=XHvn-i2DRjM>.
4. Baha, V. (2008) *Es varu. Rotaļnodarbības pirmsskolas vecuma bērniem saskarsmes prasmju attīstīšanai*. Rīga: Pētergailis.
5. Brice, B. (2007) *Pirkstiņu rotaļa*S. Rīga: RaKa.
6. Bula – Biteniece, I. *Pirmsskolas sporta didaktika*. pdf.
7. Dzintere, D. (1984) *Rotaļa un darbs bērnudārzā*. Rīga: ZVAIGZNE.
8. *Emociju attēli*. Pieejams: <http://femme-today.info/lv/psychology/personality/vidy-emotsij-kartinki-dlya-detej/>.
9. *Es gribu iet skolā. Rokasgrāmata skolotājiem*. (2003) Rīga: SIA Puse Plus.
10. Fišers, R. (2005) *Mācīsim bērniem mācīties*. Rīga: RaKa.
11. Freiberga, I. (1997) *Zinātniski metodiskais līdzeklis. Literārie darbi kā bērnu radošās aktivitātes veicinātāji pirmsskolas vecumā*. Rīga: VĀRTI.
12. Freiberga, I. (2013) *Literārais darbs kā līdzeklis pirmsskolas vecuma bērna personības attīstības sekmēšanai pedagogiskajā procesā*. Liepāja.
13. Freiberga, I., Priede, L. (2007) *Bērns mācā izzināt pasauli*. Rīga: SIA Izglītības soļi.
14. Geske, A., Grīnfelds, A. (2001) *Izglītības petījumu metodoloģija un metodes*. Rīga: RaKa.
15. Gēbele, I. (2012) *Pasaku dziedinošais spēks. „Bērni bērniem”*.
16. Gipenreitere, J. (2012) *Turpinām saprasties ar bērnu. Vai tā?*. Nordik.
17. Golubina, V. (2007) *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: SIA Izglītības soļi.
18. Golubina, V. (2007) *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: SIA Izglītības soļi.
19. Goulmens, D. (2001) *Tava emocionālā inteliģence*. Jumava.
20. Johnson, S., R. Retrieved from: <http://www.anthromed.org/Article.aspx?artpk=702>.
21. Kaņepēja, R. (2003) *Es gribu iet skolā. Rokasgrāmata skolotājiem*. Rīga: SIA Puse Plus.
22. *Kompetents pedagogs 21.gadsimtā*. (2011) Izglītības iniciatīvu centrs, pdf.

23. Kondrova, A. (2010) *Kognitīvo procesu sistēma. Palīgmateriāls skolotājam. Vārdnīca. Uzdevumi.* Rīga.
24. Krinkele, S. (2002) Bērna attīstības vērtēšanas pedagoģiski psiholoģiskie nosacījumi pirmsskolas izglītības iestādē. *Bērns kā individualitāte pirmsskolas izglītības iestādē.* Rīga: SIA Izglītības soļi.
25. Krūmiņa, Z. *Empātija.* Pieejams: <http://www.psihoterapeitezanekrumina.lv/raksti/empatija/>.
26. Kupčs, J. (1997) *Saskarsmes būtība.* Zvaigzne ABC.
27. Lieģeniece, D. (1999), *Kopveseluma peieja audzināšanā.* Rīga: RaKa.
28. Lieģeniece, D. (2003) *Es gribu iet skolā. Rokasgrāmata skolotājiem.* Rīga: SIA Puse Plus.
29. Lieģeniece, D. (1992) *Bērns pasaulē, pasaule bērņā.* Rīga, Zvaigzne.
30. Likona, T. (2000) *Bērna audzināšana. No dzimšanas brīža cauri pusaudža gadiem.* Avots.
31. Meikšāne Dz. (1998) *Psiholoģija mums pašiem.* Rīga: RaKa.
32. *Metodiskie ieteikumi par bērna sasniegumu vērtēšanu pirmsskolā.* Pieejams: www.visc.gov.lv.
33. *Ministry of Education. Primary Program Resource Document.* (1994) Victoria.
34. *Montessori Australia Foundation (2009) issue 3,* pdf.
35. Morozovs, V. (1987) *Emociju valoda dzīvnieku un cilvēka pasaulē.* Rīga: Zinātne.
36. Omārova, S. (1994) *Cilvēks runā ar cilvēku.* KAMENE.
37. Ošo, (2006) *Drosme. Prieks dzīvot riskējot.* SIA Sētava.
38. Ošo, (2012) *Emocijas.* SIA Sētava.
39. *Padoms. Atziņu krājums par lietratūru bērņiem.* (1986) Rīga: Liesma.
40. *Padoms. Rakstnieki, mākslinieki un zinātnieki bērņiem.* (1988) Rīga: Liesma.
41. *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca.* (2000) Rīga: Zvaigzne ABC.
42. *Pirmsskolas izglītības mācību satura programma.* Pieejams: http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/pirmsskolai/pirmssk_iz_gl_mac_programma.pdf.
43. Rainis (1949) *Bērnu dzejas izlase.* Latvijas valsts izdevniecība.
44. *Sējums. Pedagoģija un skolotāju izglītība.* (2011) Pieejams: http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/LUR-759_Pedagogija.pdf - LU raksti 759.
45. Sīle, S., Volkova, L. (2011) *Vērtību vācelīte pasakās, rotaļās un spēles.* Rīga: Zvaigzne ABC.

46. Skujiņa, V., Anspoka, Z., Kalnbērziņa, V., Šalme, A. (2011) *Lingvodidaktikas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Jelgavas tipogrāfija.
47. Steforda, R., M. (2016) *Brīvroku mamma*. Rīga: Zvaigzne ABC.
48. Stikāne, A. (1977) *Latviešu bērnu literatūra*. Rīga: Zvaigzne.
49. Stikāne, I. (2005) *Vērtību pasaule latviešu bērnu literatūrā*, Rīga: RaKa.
50. Students J. A. (1998) *Dzīve un darbi*. RaKa.
51. Svence, G. (1999) *Attīstības psiholoģija*. Zvaigzne ABC.
52. Špona, A., Čehlova, Z. (2004) *Pētniecība pedagogijā*. RaKa.
53. Teilore, R. (2002) *Pārveido sevi*. Pētergailis.
54. Vygotsky, Retrieved from: <http://www.childdevelopmentmedia.com/articles/play-the-work-of-lev-vygotsky/>.
55. Vorobjovs, A. (2000) *Vispārīgā psiholoģija*. Rīga: SIA Izglītības solī.
56. Виготский, Л. (1997) *Воображение и творчество в детском возрасте*. Союз.
57. Материал о Монтессори педагогики. Доступен: <http://rms-montessori.org/>.
58. Мухина, В. (1999) *Детская психология*. Москва.
59. *Психология и педагогика*. (1999) Москва – Новосибирск: ИНФРА-М.
60. Симановский, А. (1996) *Развитие творческого мышления детей*. Ярославль: Академия развития.

PIELIKUMI

Dziesma „TILU – LILU”, vārdu autors Ikars Ruņģis (oriģināls).

Viena rociņa, otra rociņa,
Abas rociņas, krekliņš mugurā.
Viena podziņa, otra podziņa,
Trešā podziņa, tā kā odziņa.

Mēs ejam tilu-lilu, ejam tilu-lilu,
Ejam tilu-lilu, lielā pastaigā.
Mēs ejam tilu-lilu, ejam tilu-lilu,
Ejam tilu-lilu, lielā pastaigā.

Vienu kājiņu, otru kājiņu,
Abas kājiņas, bikses mājiņās,
Vienu kurpīti, otru kurpīti,
Abas kurpītes nu ir kājiņās.

Mēs ejam tilu-lilu, ejam tilu-lilu,
Ejam tilu-lilu, lielā pastaigā.
Mēs ejam tilu-lilu, ejam tilu-lilu,
Ejam tilu-lilu, lielā pastaigā.

Mice galviņā, kurpes kājiņās,
Krekliņš mugurā, bikses mājiņās,
Viena kājiņa, otra kājiņa,
Abas kājiņas dipu dapu iet.

Mēs ejam tilu-lilu, ejam tilu-lilu,
Ejam tilu-lilu, lielā pastaigā.
Mēs ejam tilu-lilu, ejam tilu-lilu,
Ejam tilu-lilu, lielā pastaigā.

Mēs ejam..

Ejam..

Mēs ejam..

Lielā pastaigā..

Mēs ejam tilu-lilu, ejam tilu-lilu,

Ejam tilu-lilu, lielā pastaigā.

<https://www.youtube.com/watch?v=0p5xz8Yn4Rc>

1. pielikums. V. Singajevskas iedziedātās dziesmas

„Pati pati pati”

<https://www.youtube.com/watch?v=KgEdMKEABsQ&list=PL2B0D231DDF3F4161&index=2>

„Ai, māmuliņ”

https://www.youtube.com/watch?v=3ZQg_FPSGLY&index=4&list=PL2B0D231DDF3F4161

„Lelles jaka”

<https://www.youtube.com/watch?v=qaOPrBDv1JI&list=PL2B0D231DDF3F4161&index=5>

„Balta balta kleitiņa”

<https://www.youtube.com/watch?v=3hMbrkPYLYQ&index=6&list=PL2B0D231DDF3F4161>

„Rīta dziesmiņa”

https://www.youtube.com/watch?v=vBDZl1Z_hUM&index=7&list=PL2B0D231DDF3F4161

„Kas kaiš sēņu māmiņai”

https://www.youtube.com/watch?v=_7ml48h4z2w&list=PL2B0D231DDF3F4161

„Tikai vienu vītolaru”

<https://www.youtube.com/watch?v=KvsOuQJGlxE&list=PL2B0D231DDF3F4161>

„Dziesma par slinko Jānīti”

https://www.youtube.com/watch?v=RsuRV_zdLeE&list=PL2B0D231DDF3F4161&index=11

2. *pielikums. RAINIS , dzejoļu krājums „Manu lellīti sauc Lolīti”*

Lolīte

Manu lellīti
Sauc Lolīti.
Viņas actiņas
Zilas, spīdošas.
Lolīte labiņa,
Klausa uz vārdiņa.
Kad gulēt nolieku,
Nebrēc ne drusciņu
Un nekust nemaz,
Lai to vēl izdara kas?

Lellīte slima

Kā tad nu lellītei
„Šodienu iet?”
Māmiņa gluži
Uztraukta šķiet.
Lellīte slima,
Ārsts galvu krata,
Pulsiņu rauga,
Pēta un skata.
Beigās nosaka abi:
„Rītu būs atkal labi.”

Noslēpums

Pagriez, Lolīti, austiņu!
Ko es tevīm pateikšu.
Tikai klusi, klusiņām!
Ka to nesaki nekam!
Pincei ir trīs incīši
Tavā šūplī ielikti!
Akli vēl, bet rāpjas jau,
Visi pīkst un ņaud: ņau! ņau!

Skriesim skatīt, Loliņa!

Vēl neviens to nezina.

Leļļu ķēķī

Nāc, pamācies nu, Lolīti,

Kā rīkot leļļu ķēķīti!

Es lielā ķēķī vārīt protu,

Kaut man tik mamma vaļu dotu.

Tāds katliņš viegli apmaisīts,

Kaut nebūtu tik augsta plīts.

Bet tev ir leļļu ķēķis ērts, —

Par labu ķēķšu būt ir vērts.

Labu nakti!

Nu, Lolīt, labu nakti!

Tev vajga gulēt iet.

Stāv māmiņa uz vakti,

Ver droši acis ciet!

Tev šūpulī būs mīksta guļa;

Ar dziesmām tevi guldīšu.

Bet rīt tu neesi man tūļa!

Jau agri tevi piecelšu.

No krājuma “Puķu lodziņš”

Dzimumdiena

Še es esmu Ritiņa —

Visuskaistākā meitiņa;

Sanākat nu visas saimes

No malu maliņām,

Vēlējat kuplas laimes

Man uz jaunām gaitinām:

Šodien, mīļie radiņi,

Man ir četri gadiņi.

Zila ir man kleitiņa,

Rozā man ir jakaņa,

Zeķes raibas, kurpes baltas

Dotas man par dāvanām;
Rīkojat nu dzīras staltas
Kā uz kāzu svinībām:
Šodien, mīļie radiņi,
Man ir četri gadiņi!

Vēzītis

Vēzīti, vēzīti,
Ko tu darījis?
Ko tik bailīgi
Atpakaļ rāpies?...

3. pielikums. Skaitāmpanti

Viena pupa, otra pupa, ...ar diviem pirkstiņiem pincetes satvērienā imitē pupas ņemšanu

Cita resna, cita strupa, ...turpina iesākto procesu

Viena pupa, otra pupa, ...ar rādītājpirkstu saujā imitē zupas maisīšanu

Kopā iznāk pupu zupa ...parāda atvērtas abas plaukstas.

Zaķi zaķi mazgā muti, ...ar labo plaukstu ar riņķveida kustību mazgā muti,

Zaķi zaķi mazgā muti! ...ar kreiso plaukstu riņķveida kustību mazgā muti,

Ja tu muti nemazgāsi, ...ar rādītājpirkstu krata, pievieno mīmiku,

kāpostiņu nedabūsi! ...ar atvērtām plaukstām, groza galvu un mīmiku.

4. pielikums. Pasaka „Vecīša cimdiņš”

Dzīvoja sirms vecītis. Reiz aukstā ziemā viņš brauca uz mežu pēc malkas. Vecītim iegribējās aizdegt pīpīti. Cikām viņš azotē meklēja pīpi, tabaku un šķiltavas, tikām pazaudēja vienu cimdiņu. Muša bēgdama no aukstuma, ierauga cimdiņu, ieskrien iekšā un sak no prieka dancot. Pelīte, bēgdama no aukstuma, pieskrien pie cimdiņa un jautā: „Kas te cimdiņā danco?”

„Es, mušu ķēniņiene, bet kas esi tu?”

„Es esmu pelīte pīkstīte. Laid mani pasildīties.”

„Nu lien un sildies!”

Pelīte ielien cimdā, un abas ar mušu sāk dancot. Zaķītis, bēgdams no aukstuma, ierauga cimdiņu, skrien klāt un jautā: „Kas tai cimdiņa danco?”

Un abas dancotājas saka: „Es, mušu ķēniņiene, pelīte pīkstīte. Bet kas tu tāds?”

„Es esmu zaķītis baltlīpītis. Ielaidiet mani pasildīties!”

„Labi, lien un sildies!”

Zaķītis ielien cimdā, un nu sāk visi trīs dancot. Vilks, bēgdams no aukstuma, ierauga cimdiņu un jautā: „Kas tai cimdiņā danco?”

„Es, mušu ķēniņiene, pelīte pīkstīte, zaķītis baltlīpītis. Bet kas tu tāds?”

„Es esmu vilks strupausis. Ielaidiet mani pasildīties!”

„Labi, lien un sildies!”

Vilks ielien cimdiņā, un nu sāk visi četratā dancot. Lācis, bēgdams no aukstuma, atrod cimdiņu un jautā: „Kas tur tai cimdiņa danco?”

„Es, mušu ķēniņiene, pelīte pīkstīte, zaķītis baltlīpītis, vilciņš strupausītis. Bet kas tu tāds?”

„Es – pats lielais pinka. Laidiet mani pasildīties!”

„Labi, lien un sildies!”

Lācis ielien cimdiņā, un nu visi piecatā sāk pa cimdiņu dancot. Kur bijis, kur ne atskrien gailis un aizdziedas: „Kikerigū!”

Dancotāji nobīstas, un visi sāk ar spēku lauzties no cimdiņa ārā. Muša dodas uz ķēniņa pili, pelīte uz kartupeļu pagrabu, zaķītis auzās, vilks krūmos, lācis mežā. Skriedami saplēš vecīša cimdiņu. Un tā vecītis līdz šai dienai staigā ar vienu cimdiņu.